

stala sta na bregu grape. — V. 43: Cianfa Donati je bil Florentinec; iz življenja njegovega pa ne vemo nič gotovega. — V. 53: uhvati = zgrabi, prim. Pleteršnik. — V. 58: jela = jelka. — V. 68: Agnello Brunelleschi, Florentinec; podrobnosti iz življenja so nam neznane. — V. 84: v trebuhu drugih dveh, t. j. Buoso Donati in Puccio Sciancato; Buoso je bil najbrže belaš; h kateri stranki je pripadal pa Sciancato, se ne vé. — V. 86: t. j. v popek. — V. 94 nsl.: Lukan (IX, 761 nsl.) pripoveduje, da so vojaki Katona Utičana, potujoč skozi Libijsko puščavo, silno trpeli vsled kač; eden je vsled pika zgorel in se vpepelil, neki drugi je pa tako otekel, da mu je počil oklep. — V. 97 nsl.: Ovid poje,

da se je Kadmos izpremenil v gada, Aretuza pa v studenec (Metamorf. IV., 563 nsl. in V., 572 nsl.). — V. 151: Frančišek Guercio Cavalcante je bil umorjen od prebivalcev mesteca Gaville, njegova rodbina pa se je zato ljuto osvetila nad morilci. — Zakaj se vrše te strašne preobrazbe? zakaj menjavajo za svoje like (podobe)? zakaj iz dveh nastane tuintam docela nov lik, nov trup? Bili so v življenju tatovi, roparji, in so si rop najbrže med seboj delili ali ga skupno uživali; zato pa tudi tam — v večnosti — menjavajo za edino lastnino, ki jo še imajo, svojo podobo, tako da nobeden več ne ve, kaj je njegovo.

(Dalje.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

Rad obiskujem naše umetnike brez ozira na njihovo svetovno in politično naziranje; zanimajo me le njihove misli o umetnosti. Da sem se odločil te obiske popisavati, to naj se ne smatra za osebni kult zastopnikov naše umetnosti. Imam čist in pošten namen. Občinstvo naj po teh popisih spozna osebno umetnike, naj se iz njihovih lastnih ust seznanj z načinom in težnjami njihovega dela; umetniki sami pa naj dobe priložnost, da povedo svojemu občinstvu in svojim kritikom, kar jim je na srcu. Tako se bo ustvarila naravnostna vez med občinstvom in umetnostjo, a nabrali se bodo tudi znameniti doneski k literarni in umetnostni zgodovini, ki bodo čez nekaj desetletij morda dragoceni.

I.

Pri Fr. S. Finžgarju.

Ko sem sedel na vlak — bilo je koncem novembra — se v Ljubljani še nikakor ni hotelo prav zjasniti. Le za trenutek se je včasih nad mestom pretrgal zastor zimske megle, svetla modrina neba se je le za hip prikazala, da se takoj zagrne, in kar nas je v Ljubljani med deževnim tednom želelo solnca in luči, smo obupavali. Toda komaj je vlak bil izza Vižmarij, je svetloba planila med megle, ob tiru se je prikazala dolga, rjava senca voz in sinji odsev pare, snegovi na Karavankah so zablesteli, Gorenjska se je razodela — jutro je bilo kot žlahten kristal.

V Medvodah sem izstopil ter se napotil po stezi proti Sori, kjer župnikuje in misli in piše Fr. S. Finžgar. Bil sem namenjen k njemu na literaren pogovor in sem le iz srca želel, da ga najdem pri dobri volji.

Čez pol ure krepke hoje se je dvignila tik pred menoj na zložnem hribu sorška farna cerkev, oziraje se s čuječim očesom po gosposkem župnišču, vasi in ravnem polju. Vzpel sem se po zmernem

klancu v vas, in preden sem še prišel pod hrib, sem zapazil Finžgarja sredi ceste: stal je trdno razkoračen pred delavcem, ki je kopal novi vodovod, mu z besedo in levico nekaj živahno dopovedoval, s kazalcem desnice pa se odločno tolkel po čelu, kar je bilo delavcu očividno zelo všeč. Stopil sem bliže, mu podal roko ter nato s potrpežljivo vdanostjo poslušal razpravo o vodovodih. Ko je bila razprava končana, je prišel mojster naznaniti, da je v šoli počila cev. Napotili smo se takoj tja in nanovo sem z vdačo potrpežljivostjo poslušal razpravo o vodovodnih ceveh. Finžgar se je pri tem izvrstno zabaval. Njegova vedno elegantna postava je bila sicer v delavnici in doma nekoliko manj salonska, toda obraz mu je bil ves živ in napet, kakor kadar razžarjen in prepričanja razgret debatira v Ljubljani. Njegovo visoko čelo, nagubano v mnogo plasti, se naglo giblje in izpreminja kot misel. Pogled, ki je stoičnomiren, skoro mrtev ter zastrt s težkimi vejami, le včasih vzplamti v pritajenem ognju. Obraz, malodane stiliziran z globokimi gubami, oživi v pogovoru, mišičevje deluje neenakomerno in nervozno, a zelo izrazito; to spominja na rajnega Medveda.

Ko je bila vodovodna zadeva kolikortoliko končana, sva stopila v stanovanje. V pisarni velik pisalnik, pred njim udoben naslanjač, ob steni skrbno urejen arhiv in dve originalni sliki g. Dostala. Na levo vodijo vrata v majhen salon, ki je urejen z izbornim okusom; na častnem mestu na omarici Gregorčičeva maska, nad njo srebrn lovorov venec na podlagi iz rdečega baržuna. V kotu ob vratih starinska skrinja iz rjavega lesa in s srebrno pobarvano ključavnico, na steni originalna slika Finžgarjevega očeta in več umetniških igrač. Skoz dvojne okna proti Karavankam razgled kot kraljestvo. V sosednji tujski sobi visi izvirna in lepa Vavpotičeva risba ter Medvedov portret. Na desni strani pisarne vodijo vrata

v malo, tiho spalnico. Tu na steni dva originala gdč. Anice Zupanec.

Sedla sva v pisarno, pogovor se je razplel; soba je bila ugodno topla in odkritosrčnost se drži najrajša toplih sob, ko je zunaj mraz. Prižgal sem si cigareto. Finžgar jo je odklonil, a ko se je v pogovoru ogrel, je nevede posegel po njej. Govori z globokim glasom, ki vedno prihaja iz polnih prsi. Privadil se je širokih gest, ki postanejo v ognju debate nasilne: večkrat udari ob mizo in skoči s stola. Od besede do besede je odkritosrčnejši in intimnejši.

„Kako delaš?“ sem ga vprašal.

„Kako pišem? Jaz moram imeti, preden začnem, misel popolnoma jasno pred seboj, načrt dejanja od začetka do konca, brez malih okraskov seveda. Vsak junak — vsaka oseba — ki sem jo popisal, živi. Postregel bi lahko s fotografijami. Ireno¹ sem iskal v Ljubljani trikrat pri koncertu. Nekoč se je pa zgodilo, da je sedela pri koncertu ‚Glasbene Matice‘ pred menoj neka gospodična v reformni obleki. Takrat nisem pevecv nič slišal. Moj tovariš je zapazil, da sem raztresen, in mi je rekel: ‚Ti nekaj iščeš!‘ — ‚Ne, sem že našel, hvala Bogu!‘ sem mu odgovoril. Tisti večer se je duh Irene učlovečil.“

Nekdo je nerodno potrkal na vrata pisarne.

„Noter!“ je zaklical Finžgar.

„Hvaljen bodi Jezus Kristus!“

„Na veke, amen. Kaj pa bo?“

V sobo je bil stopil trinajstleten fant plahih in okornih korakov.

„Prosim, če bi posodili kake zgodovinske bukve.“

„Komu?“

„Ferjanu, da bi bral.“

„Kake bukve?“

„Zgodovinske, da bo v njih bral.“

„Ali take, ki so v njih zgodbe?“

„O ne, take, da bo v njih, kako se je nekdanj godilo. Kar je res.“

„Čakaj, bom poiskal... Vidiš, te vzemi, in kadar prebereš, še pridi.“ Fant je stisnil knjigo pod pazduho in je še bolj okorno odšel. Finžgar je nadaljeval:

„Da, jaz moram imeti vse živo pred očmi, sicer ne morem pisati. Ko sem prišel v romanu do dvo-bojne scene, nikakor nisem mogel naprej. Kot dijak sem se učil boriti, študiral sem tudi iz knjig, a bilo je vendar težko. Tedaj sem se jel dvobojevati sam s seboj: naskakoval sem, se branil, podlegal, zmagoval, sekal rane in umiral. Utrudil sem se, toda nato sem stran napisal v petih minutah.“

„Kdaj delaš?“ sem vprašal.

„Pišem vedno dopoldne od osmih do dvanajstih, le izredno proti večeru. Navadno delam precej

hitro, ker je že vse pripravljeno, preden sedem k mizi. Premišlujem vedno hodeč, na prostem ne morem delati. Tiste čase, ko sem pisal svoje večje stvari, sem živel samo v načrtih in lepih besedah; takrat sem besede skoro jedel in pil. Zato mi je šlo pisanje samo dosti hitro od rok.“

„Kdaj si začel literarno delati?“ sem vprašal.

„Najprej kot dijak v alojzijeviskih ‚Domačih Vajah‘, katere visoko cenim zaradi izrednih zaslug, ki se jim ima zanje zahvaliti naše slovstvo. Pozneje v društvu ‚Academia operosorum‘. To je bilo tajno društvo, ki se je osnovalo ob stoletnici nekdanje Academiae operosorum. V njem so sodelovali bogoslovci in duhovniki, duša mu je bil rajni Benkovič. Imelo je geslo: A. O. To je pomenilo: *a* in *o* — *apage otium!* — *apis operosa* — *avete omnes!* — ter Academia operosorum. Posamezni funkcionarji društva so imeli svoja imena; predsednik je bil Strahimir, blagajnik Branimir, tajnik Pazimir. Udje so imeli dolžnost, tekom enega leta spisati daljše delo katerekoli vsebine. Če ga kdo ni spisal, je moral dokazati, da ga je pripravljal. Shajali smo se v Ljubljani v gostilnah in privatnih hišah. Zanimivo je, da ni nihče vedel, da je sprejet; kak ud ga je obdelaval in pripeljal na občni zbor ter naznanil njegov pristop. V društvu so bili Benkovič, Medved, Hribar, Štrukelj, Stroj, in iz Rima vun Opeka in Aleš Ušeničnik.

Ko je Tomšič umrl, sem bil kot bogoslovec pet mesecev nepodpisan urednik ‚Vrtca‘ ter sem ga večnoma tudi sam pisal. Moja prva tiskana stvar ni bila ne pesem, ne proza, marveč drama ‚Mladi tat‘. Prvi pa je bil napisan, ‚Gozdarjev sin‘, ki sem ga sestavil v osmi šoli in ga odposlal Mohorjevi družbi. Toda tajnik mi je odgovoril dobesedno: ‚Povest ni sprejeta, ne vem, zakaj.‘ Nato sem jo nesel Žitniku, ki mi je dal 10 gld. iz lastnega žepa in jo takoj drugi dan tiskal v ‚Slovencu‘. Takoj nato mi je pisala Mohorjeva družba: ‚Zelo nam je žal, da povesti nismo sprejeli, ker je pisana kakor nalašč za prosto ljudstvo.‘ To je moj prvi honorar. — Druga povest iz dijaških let je novela ‚Zaroka o polnoči‘. Pokazal sem jo rajnemu dr. Lampetu, ki me je potem povabil na kosilo in mi zelo vesel izrekel tole kritiko: ‚Vaša povest je in ni; ampak prepričan sem, da bodo tej, če boste pridni, sledile boljše.‘ Nato sem jo poslal Krajcu v Novo mesto, ki mi je čez par dni poslal 15 gld. honorarja in mi naznanil, da se povest že tiska. Vse, kar sem pisal — tudi v prvih letih — sem zajel iz resničnega življenja. S tem seveda nikakor nočem reči, da merim povest po njeni resničnosti; ne, to nima sploh nobenega pomena, če presojamo umetniško vrednost stvari.“

„Kako si se literarno šolal?“ sem vprašal.

¹ V romanu ‚Pod svobodnim solncem‘. — Op. ured.

„V celi gimnaziji nisem prebral nobenega romana razen slovenskih, in teh je malo. Začel sem enkrat brati ‚Friedrich Barbarossa‘ od Brandena in sem ga po sto straneh zaprl. Tudi pozneje sem bral malo, toda samo klasične stvari. Ljubi so mi Coloma, Sienkiewicz, Lev Tolsti, nad vse Shakespeare; stare klasike sem bral tudi izvan šole. Za zabavo — bi rekel — nisem bral nikoli. Sedaj berem, kar izide slovenskega, drugega malo. Visoko cenim tudi Čehova in Maupassanta. Načina opisovanja sem se največ učil pri Zolaju. On ti popiše šopek na mizi tako, da zadiši iz knjige.“

„Ali si v stiku z našimi slovstveniki?“ sem vprašal.

„Izmed vseh prijateljev - literatov mi je ostal najboljši in najzvestejši A. Medved, s katerim sva si vedno zelo odkrito in včasih trpko sodila svoje spise. Velikokrat sva bila polna dvomov, ali sva poklicana in ali niso vse obilne ure literarnega dela izgubljene. Strinjala sva se pa v njegovi devizi: Ko bi bila toliko časa posvetila hrupni politiki, bi najini blagajni izgledali drugače . . .“

„Kaj sodiš o našem sedanjem slovstvu?“ sem vprašal.

„Sodim veliko napako našega naroda, zlasti inteligence, da se premalo briga za leposlovstvo. Pred kratkim sem se peljal z gospodično, ki je bila izobražena in liberalna ter mi je imponirala, a Zupančiča ni poznala. Toda krivi so tudi naši mladi pisatelji. Z načinom svojega pisanja silijo občinstvo, da se krog čitateljev vedno oži. Obdelujejo snovi, katere intenzivno zanimajo samo literate, ker le ti poznajo intimno življenje umetnikov; pišejo povesti iz umetniških krogov, ki so veliki masi bralcev tuji. Zato je moje prepričanje: da bi se vendar pri tem krasnem razvoju dušne analize in načina opisovanja v slogu in besedi ter tudi glede na to, da nimamo več samo diletantov, temveč pisatelje po poklicu, že vendar moral dobiti človek, ki bi nam po Cankarjevih besedah moral napisati veliki tekst.“

„Dejal si, da se je umetnik odtujil ljudstvu. Ali ni čisto naravno, da inteligent-pisatelj piše za inteligenco? Ali nismo dolžni dvigniti ljudstvo k pisatelju in ne pisatelja ponižati do ljudstva?“ sem vprašal.

„Gotovo. Toda med ljudstvom in inteligenco ne sme biti prepada, temveč mora peljati most z ene strani na drugo. Jaz držim ta most, kolikor morem, in mislim, da ga nikakor ne smemo podreti. Največja umetnost je pisati za ljudstvo in inteligenco obenem. Sto doktorjem govoriti ni težko; sto kmetom lepo govoriti je višek umetnosti. Knjige, ki jih uživa ljudstvo in inteligenca z enakim veseljem, so naj-

boljše, kar jih je kdaj človek napisal. Tako je Sveto pismo, Homer, tako so pisali Tolsti, Dickens in Shakespeare, če hočeš.

Glede mladih še nekaj. Opetovano sem jim že pravil, naj ne bodo ne Rusi in ne Francozi, temveč Slovenci. Mi imamo toliko tipov — in vendar nam sedaj tako radi rišejo človeka, ki je mogoč le v Parizu ali v Moskvi. Nas naj študirajo, literarnega rokodelstva pa naj se uče v tujini. Odločno tudi oporekam večni trditvi, da naš narod nima zgodovine in da je bil do neke dobe nekulturen. Vsi veliki evropski zgodovinski pojavi so glasno odmevali v Slovincih, n. pr.: boj med Štaufi in Gibelini, reformacija, kmetski upor, francoska revolucija, da ne pozabim turških bojev — brez knjige so vse ideje prešle na naša tla. Poleg tega pomisli še na narodno zavest slovenske individualnosti, ki se je skozi veke javljala v naših, domači umetnosti — v slikarstvu, rezbarstvu in stavbarstvu.“

„Kaj je vodilna misel tvojih spisov?“ sem vprašal.

„Samo tisti bo resnična last celokupnega naroda, ki bo pisal tako, da narod spozna v povesti samega sebe, spozna vrline junakov in jih vzljubi, spozna pa tudi napake, katerih vedno brez zrcala ne vidi, in te zasovraži. Vsi naši sedanji pokreti, kakor jih idejno razvijajo in politično kakorkoli udejstvujejo, ne bodo

Simon

med ljudstvom tako dolgo našli tal, dokler ne nastopijo kot sejanci idej pisatelji.

Naloga pisatelja ni nič drugega, kot odkriti v naravi to, mimo česar gredo drugi z odprtimi očmi in ne vidijo. Star lovec mi je rekel — in njegova kritika mi je najbolj ugajala — o črtici ‚Na petelina‘: Šestdeset divjih petelinov sem že ustrelil in vse se natanko tako zgodi, kot ste zapisali, a sam nisem tega ne videl, ne slišal, dokler nisem bral Vaše silhuete.“

„Kaj razumeš pod besedo: katoliška literatura?“ sem vprašal.

„Tega imena sploh ne priznavam. Pač obstoji literatura katolikov, a katoliške literature ni. To je razvidno že iz namena umetnosti, kot sem ga označil ravnokar.“

„Ali se kot duhovnik ne čutiš vezanega pri pisateljstvu?“ sem vprašal.

„Ne, jaz sem zadovoljen tudi kot duhovnik-pisatelj. Naj bom odkritosrčen! Madžarska grofica H., ki sem jo o počitnicah kot dijak prepeljal po Bledu, me je po maturi hotela spraviti na juridično fakulteto. Stavljala mi je najsijajnejše ponudbe, ki sem jih pa odklonil, in sicer zgolj iz narodnega navdušenja. Bil sem prepričan, da morem nesebično delovati le kot duhovnik . . .“

V sobo je stopila Finžgarjeva sestrična:

„Nekdo je prišel, da greš k vodovodu, ker ne vedo, kako je treba.“

„Vidiš, tako je,“ je vzdihnil Finžgar in šel.

Med pogovorom se je bil že močno razvnel. Geste so postajale vedno odločnejše, pravilna slovenščina, ki jo govori sicer, je počasi prehajala v gorenjsko narečje. Ko se je vrnil, je nadaljeval:

„Kot duhovnik in pisatelj stojim na stališču najširjega — če hočeš — liberalizma. Tudi duhovnik-pisatelj lahko opisuje kočljive predmete. Toda kar je grdo, naj se pokaže kot tako; to je dolžnost vsakega pisatelja, naj bo duhovnik ali ne. Pisati pa

tako, da postane to, kar je grdo, vzor, je vsakemu nedovoljeno. Pelji bralca preko blata po brvi in ga opiraj pri tem. Če kdo pravi: Duhovnik-pisatelj je vezan po svojem krščanskem svetovnem nazoru — pravim jaz: drugi so tudi vezani, vsak po svojem svetovnem nazoru. Rekel sem že enkrat pisatelju romana ‚V krvi‘, da je on ravnokar in še tesneje vezan od svojega filozofskega sistema, kot jaz, ki sledim Kristusu.“

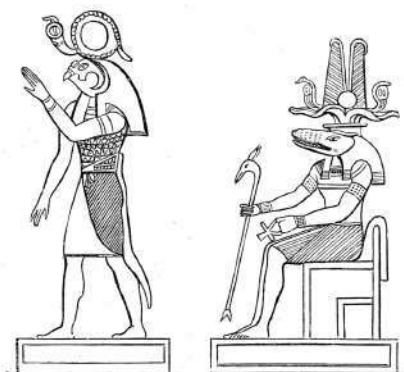
Glede ljubezni bi sodil takole: To je pravzaprav edini predmet, s katerim bi radi strašili duhovnika. Toda ljubezen je najnaravnejše čustvo in je brez šole vsakomur dobro znana. Pravzato je zloraba ljubezenskega nagona v literaturi naravnost zločin. Če je pisateljeva dolžnost, pokazati to, česar drugi ne vidijo, je tudi tukaj njegova dolžnost, opisovati to, kar je v ljubezni lepega, vzvišenega, nizkotnim očem skritega, junaškega in požrtvovalnega. To pa sme in mora tudi pisatelj, ki je duhovnik. Kdor se ob tem spotika, je kriv ali priderije ali farizejstva.“

„Kaj sodiš o prihodnosti našega slovstva? Ali nismo sedaj že na vrhuncu?“ sem vprašal.

„Nikakor ne. Ta nedosežna rutina v brušenju posameznih kamenčkov, ki se zdaj javlja pri mladih, bo rodila može, ki bodo znali sestavljati mozaike. Zlata doba naše književnosti se šele pripravlja. Bog daj, da bi se ne dolgo . . .“

Finžgar se je nasmehnil in končal. Vstala sva in šla na hrib k cerkvi. Razgled je kakor cesarstvo; razteza se preko ravnega polja do širokega polkroga Karavank in Julijskih Alp. Cerkev je vsa prenovljena, z znanjem in okusom. Na levo se gradi pod hribom močan vodovod; tudi to je Finžgarjevo delo. O živinorejski zadrugi, vodovodu, domu in cerkvi govori z večjim ponosom kot o svojih romanih; marsikdo mu je to že zameril, a slednjič je vendarle res, da je samo eno potrebno in da je brez kruha teže živeti kot brez literature.

(Dalje.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

II.

Oton Župančič.

Ko sem obiskal Župančiča na domu, je stanoval v Wolfovi ulici in v eni tistih starih ljubljanskih hiš, ki so dokaj čudne: navzgor vodijo mračne stopnice, ki se cepijo in trgajo, kadar se jim zdi, in vedno takrat, kadar obiskovavec najmanj pričakuje; stanovanja posegajo na nerazumljiv in nepreračunljiv način druga v drugo, povsod zijajo široka, prihuljena vrata, ki se zde zato vzdana, da škripljejo in da človeka zmotijo in zmedejo, če je sklenil iti naravnost po svoji poti. Kdor stopi v tako hišo proti poldnevu, začuti bližino kuhinj; njih sfere se dotikajo in v aromatičnih niansah prehajajo druga v drugo. Te hiše so tudi samo nazunaj večnadstropne, kajti kdor jih ne pozna prav natančno, ne bo znotraj nikdar vedel, kdaj se neha prvo nadstropje in kje se začenja podstrešje.

V taki hiši je stanoval Oton Župančič, ko sem ga obiskal. Sela sva se bila v kavarni in nato odšla skupaj na njegov dom. Župančič je šel po stopnišču naprej, naglo požiraje s svojim dolgim korakom po dve stopnici naenkrat, dokler ni sunkoma nekje obstal in široko odprl vrata svoje sobe. Vstopila sva. Soba gleda z enim samim široko zevajočim oknom nekam v tuje hiše, pred njim stoji miza, ki služi obenem za pisalnik, na levo v kotu postelja, na desno poleg drugih vrat, ki vodijo neznano kam, še ena miza. Zraven nje visoka omara. Odnekod še zdolgočaseno pogleduje popotni kovčeg, bridki grb naše umetnije; druge oprave menda ni v sobi, če ne štejete k njej morda tudi velike bele peči, sezidane in zgrajene v ljubljanskem slogu, ki s svojo gosposko obširnostjo dokazuje, da bi lahko izvrstno grela, če bi se ji zdelo. Tisti dan pred božičnimi prazniki je bila nekoliko mlačno razpoložena.

Kolikor je soba mrtva in prazna, toliko jo je Župančič s svojim načinom bivanja, s svojim redom in neredom oživil in napolnil. Na obeh mizah leže kupoma knjige, nametane in spravljene, kakor so ravno padle z rok. Obadva testamenta sv. pisma v žepni izdaji, ilustriran katalog neke monakovske razstave, obširen budistiški katekizem, en zvezek Balzaca,

nekaj ruskih knjig in veliko nemških, dva zvezka francoskih filozofskih del iz znane „Bibliothèque de philosophie contemporaine“, angleški original Dickensovega „Olivera Twista“ in rokopis Župančičevega slovenskega prevoda. Med knjigami ni videti sistema ali tendence, marveč le nemirno zbiranje in izbiranje, skeptično iskanje odgovorov, odločno stremljenje po lepoti in resnici, a obenem disorientiranost ali morda resignirana konciliantnost. Kakor tipaje sega Župančič po knjigah, jih prebira in odlaga, da odpre nove; kupi na mizah se množe in pesmi tudi. Ne vem, če je kdo pri nas postavil tako izrazite spomenike po prehojeni literarni poti, kot jih je postavil Župančič s svojimi tremi knjigami. Vsaka izmed njih je revija in oddih, vsaka novo obzorje. Pri zadnji se je pesnik umiril, ker so jecljajoča usta preroka našla glas za veliko besedo; ali se bo kdaj mislec tudi?

Zdi se mi, da se Župančič v tej sobi dobro počuti. Napol veselo, napol ironično mi je kazal majhno kopje, baje iz husitskih bojev, ki ga je „rešil Slovincem“.

V omari ima spravljeno staro angleško vazo, ki je ponosen nanjo, na mizi se mu široko smeje s pisalne podloge miniaturen portret gospodične dr. Tavčarjeve, ki ji je bil „potrpežljiv učitelj“, kakor pravi napis. Potrpežljivi učitelj pa hodi dobrovoljen z rokami v hlačnih žepih po sobi gorindol, se vsakokrat skrbno ogne stola, ki mu je na poti, namesto da bi ga odrinil, ter vprašujoče pogleduje izza nanosnika svojega gosta.

OTON ŽUPANČIČ

* * *

Nekega dne v decembru preteklega leta sva se sešla z Župančičem v „Unionu“. Bilo je pred pol-dnevom; po kotih je sedelo le nekaj vestnih bravcev jutranjih časopisov, sicer pa so bili prostori skoro prazni, če izvzamemo levo krilo, kjer je Kristan delal korekturo in Jakopič s tovariši pil črno kavo. Sedela sva sama pri mizi. Zrak je bil svež in dosti hladen, a vendar ne toliko čist, da bi motil kavarniško razpoloženje.

Župančič pripoveduje stvarno in s poudarki pre-mišljenega prepričanja. Stavkov ne kroži, lepih besed ne išče, ne izkuša frapirati, temuč povedati to, kar misli. Priznati moram, da sem pričakoval kaj duhovitih paradoksov, a da jih nisem slišal. Pri njem in pri Finžgarju je opaziti, da pojmujeta kot umetnika svojo nalogo čisto stvarno. Sila prepričanja in belokranjski naglas, ki zazveni semintja v stavku, je posebna pikantnost Župančičeve govorjene besede. Med pripovedovanjem gestikulira na način, ki ga doslej še nisem nikjer opazil; geste so nekako iztegnjene, dolge, precej podobne kretnjam nevesčega plavača; včasi izteza roke, kot bi nosil misel iz prsi. Kadar govori, se mu čelo naguba v tanke, malo vele gube, kadar se smeje, dobi obraz nekaj otroškega, preprosto navihanega izraza. Med stavkom mu včasi zmanjka odrešujoče besede, kar ga draži. Sploh sem opazil, da je z zvokom besede večkrat nezadovoljen, ker ne dosega duhovne lepote in gibčnosti pojma.

Župančič si je naročil kavo, prižgal cigareto in govoril:

„Meni je pesem izliv vse notranjosti, zdravja in moči, tako da se mora sama zapeti; sicer je lažnjiva in zato slaba. Verzov bi lahko izdal vsak mesec celo knjigo, če bi menil, da je pesnikova glavna dolžnost tiskati papir; a to bi ne bile pesmi, temuč neodkritost in narejenost v platnicah. Pesem je nekaj popolnoma svojega. Vedno pišejo, da samo sanjarimo in da pred realnostjo nalašč zapiramo oči. Jaz morem reči, da gledam svet proketo realno in da realno mislim, a kadar pišem, ne kontroliram ničesar več, temuč za-pišem verz, kakor se je sprožil sam.“

Kako se mi pesem rodi? Dolgo se borim z različnimi vtisi in doživljaji, se mučim z njimi in jih spravljam v sklad, dokler ne pride minuta — in tedaj je vse narejeno. Včasi napišem pesem brez priprave, kajti vse življenje je najboljša priprava. „Duma“ mi je blodila po glavi ne vem koliko let — že od tistega časa, ko sem napisal „Z vlakom“ — leta in leta se mi je ta snov poetiški oblikovala. V „Dumi“ sem hotel pogledati domov z jasnim očesom in čutečim srcem: zato sem vpeljal dva glasova. Trezno sem hotel pregledati vse, kar je našega, mizerijo in veličino, nato pa preko romantike (ženski glas) in kozmopolitizma (moški glas) delati dalje.

Po tem boste razumeli, zakaj dajem posamezne pesmi nerad iz rok; saj druga drugo nekako pojasnjuje in drži. Pesmi se medsebojno komentirajo, posamezne so pa nekako iztrgane iz čustvenega in umskega kompleksa in zato ne morejo tako vplivati.“

„Vaše prve knjige ni več dobiti v knjigotrštvu. Kaj sodite Vi sedaj o njej?“

„Čaša opojnosti je knjiga, ki je ne cenim. Zato bi jo uničil, ko bi bila moja last, pa ni več. Če bi pometal iz nje, kar mi ni všeč, bi morda ostalo kakih deset pesmi. Kar je na Čaši dobrega, je to, da je podala perijodo mladeniškega zanosa čisto odkrito; drugega ne vidim na njej. Sedaj bi jo dal v stope!“

„Kje ste se učili?“

„Prva šola so mi bile narodne pesmi, naše, srbske in maloruske. Na malorusko narodno poezijo me je opozoril Krek, ki me je tudi seznanil s Ševčenkom. To je prvotna struja. Potem sem prebiral naše poete — Prešerna, Gregorčiča, Aškerc — in klasike na gimnaziji. Kesneje sem se pečal s Shakespearejem, še pozneje sem bral Verlainea in Dehmela.“

„Po prostem ritmu Čaše opojnosti bi sklepal, da ste se zgodaj seznanili s tujimi modernimi pesniki.“

„Svobodnega verza sem iskal že na gimnaziji. Name ne vpliva nič, česar nisem sam notranje doživel. Potem se lastna izkušnja strne s tem, kar je že kdo podal in kdo drugi našel... V novejšem času sem bral Verhaerena in Witmana. Poleg tega se sedaj bavim z naravoslovjem in filozofijo. Zadnje mesece sem se pečal s francoskim filozofom Bergsonom, kateremu je princip življenja volja — on trdi, da človek nima uma v svrhu spekulacije, temuč v svrhu dela — in s Schopenhauerjem.“

„Kak cilj ste si zastavili kot poet?“

„Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku. Ta izliv je tem bolj krepak, tem bolj v zvezi z življenjem, tem več globin in več širin obseva, s čim večjo intenzivnostjo je poet gledal svet in čim intenzivneje je živel z umom, voljo in strastmi. Poezija je neka pot do samega sebe in do človeka, neko živo gibanje proti stvarjem in središču vsega, približevanje centru. V stvarjanju se človek bliža Bogu. To stvarjanje je slepo, a bolj bistrogledno kot ves intelekt. Takrat čutim, da ni ničesar krog mene kot neka moč in žarenje na vse strani. Svet je takrat kot velikanska klaviatura in če pritisneš in vprašaš: Si tukaj? — ti odgovori v zvoku duh: Sem. Čim večji je umetnik, tem obsežnejša je klaviatura, in če bi bil popoln, bi mu pel ves svet. Laž je pa tisto, če človek v takih trenutkih, ko ni v njem sile, hoče markirati to veličino. To je verzificiranje, hinavščina, umetnost je pa resnica sama... Ko bi bil umetnik popoln, bi v vsaki dobi vse sprejemal, a tega ne

more; zato mu pravite, da se razvija. V tem stadiju mu polnijo dušo ta vprašanja, v naslednjem se mu obzorje širi, predstavljajo se mu novi problemi, ki jih treba naskočiti... Glejte, tega niti prav povedati ne morem; v momentu ne najdem primernih besed. Zato ne vem, če so ti slučajni pogovori pravi; tudi oni bi morali čakati svoje ure, kakor čaka skrivnost med prijateljskima svoje, ko neklicana in brez zapovedi z vso močjo odkritosrčnosti bruhne na dan.“

„Ali imate s svojimi pesmimi zavedno tendenco?“

„Človek stremi za raznimi cilji in jaz mislim, da je poezija sled te poti. Čisto zavedne tendence v meni ni. Hočem sploh stopnjevat svoje zmožnosti do zadnje višine, ki naj se razodene v delu. Zato je nujno, da je umetnik subjektiven, a obenem tudi objektiven; vkolikor se briga za realnost krog sebe, se gotovo giblje proti objektivnosti. S svojim duševnim aparatom izkuša objeti ves svet, drugače je fantazist in romantik.“

„In kaj ste Vi?“

„Jaz ne vem, kaj sem in kaj nisem. Le to vem, da vse moje stremjenje gre za objektivnostjo.“

„Ali niste med prijatelji Murna najbolj ljubili?“

„Da. Stanovala sva skupaj v cukrarni. Kadar sem po njegovi smrti pisal kake razglednice, sem vedno hotel nasloviti tudi nanj, tako živ je bil pred menoj. Toda najvišje cenim Ketteja. On je vse druga duševna potencia, mož, medtem ko je bil Murn otrok in ženska; Kette je bil sploh najbolj univerzalen človek med nami. Kaj sodim o drugih? Priznati moram, da jih premalo poznam, ker sem bival v tujini in tam nisem bral slovenskih knjig. Medved po mojem mnenju — kolikor ga poznam, seve! — ni pravi pesnik, ker mu manjka zanosa in svobodnega poleta. Med mladimi se mi zdi Vladimir Levstik človek največjega obzorja; njegova „Mlada Breda“ je nekaj tako finega kot malokaj pri nas. To je kakor nakaznica za naš realistični roman, roman širokega obsega in pregleda. Cvetko Golar ni intelekt, a ima najbolj čisto, bujno in organsko pravljico fantazijo.“

„Kaj pišete sedaj?“

„V glavi in deloma na papirju imam „Jeralo“; kdaj in kako ga bom končal, ne vem. Prvo poglavje sem napisal že pred osmimi leti, ko sem kot vojak dobil štirinajst dni samotnega zapora. Če bi ga pisal sedaj, bi moral biti drugačen. „Jerala“ bo satiričen epos; junaka sem poznal osebno. Bil je velikan, do možganov ves zalit od tolsče, človek pogreznjen v materijo preko glave. Njemu nasproti postavim duha, urnega, gibčnega, vseobvladujočega — in tako naj se borita obadva principa. Jeralo bi vodil po Slovenskem, zato bi moral tudi sam popotovati. Ko sem se

na Nemškem bavil z eposom, sem začutil, da potrebujem domačega zraka in domače zemlje, moral bi na kmete med naše ljudi...“

Za prihodnji Božič ali Veliko noč izdam morda zbirko pesmi. — Natakarkar, čaj!“

„Večkrat sem že slišal očitek, da so Vaše pesmi pretemne in pretežke.“

„Po programu ne morem delati, sicer bi moral poslušati vse nasvete. Kadar pišem, ne mislim ne na tega, ne na onega, temuč nase; kar je v srcu, mora v besedo. Kaj morem jaz za to, da ne pojem o lipici in ptičku! Pojem, kar čutim, in ker sem izšel iz naroda, čutim z njim in zanj. Narod je res najvišja instanca pri sodbi o umetnostni vrednosti pesmi, pa ne narod od danes, ampak narod bodočnosti — prihodnja stoletja naj nas sodijo! Sicer pa mislim, da me ljudstvo laže razume, kot se zdi.“

„To bi se dalo le statistično dokazati po knjižnicah. Jaz mislim, da ne, ker je treba šolane inteligence, da uživa bravec n. pr. Samogovore.“

„Ni res. Treba je intuicije, ta pa ni stvar uma... Toda ostaniva pri umetniku! Od njega zahtevajo, naj ustvarja in obenem pedagogizira. To ni umetnikova dolžnost; umetnik naj ustvarja, kritiki in drugi podobni ljudje pa naj pedagogizirajo. Kadar Jakopič naslika sliko, ali naj še napiše razpravo, kako naj jo ljudje gledajo in kaj naj si pri tem mislijo? V momentu ustvarjanja ni sploh nobenih računov več. Takrat človek bruhne iz sebe, kar se je dolgo nabiralo v srcu, in se za vse drugo ne meni.“

„Kaj menite o naši kritiki?“

„Odkrito povem, da vidim na vaši strani neko metodo, ki mi ni všeč in ki bi se dala dokazati; metodo, ki je resnični umetnosti po mojem mnenju škodljiva.“

„Skoro vsaka leposlovna knjiga je zbirka nele estetskih, ampak tudi umskih rezultatov. In če so ti s stališča našega svetovnega naziranja napačni, ali jih ne mora kritik obsoditi?“

„Kritik, ki stoji na drugem stališču kot umetnik, sme in mora konstatirati, da se umetnik v svojih umskih rezultatih moti. Toda zaraditega ne sme odreči knjigi estetske vrednosti. Boj mora biti, a pošten boj, vsaj na vrhuncih. Meni se zdi, da se je pri nas napravil iz kulture in umetnosti politicum; odtod izvira pristranska kritika. Kritik napadi nasprotnika z desinficirano sabljo in ne z zarjavelo, ki ga ne le poseka, temuč tudi okuži.“

Župančič je bil izpil črno kavo in čaj ter pokadil mnogo cigaret. Poldne je že bilo minilo, obadva sva bila trudna in nervozna ter sva se kratko poslovila.

(Dalje.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

III.

Rihard Jakopič.

Nekoč sem govoril z Jakopičem v njegovem paviljonu o skrbeh in težavah slovenske umetnije in tedaj mi je rekel: „Da, v naše občinstvo še ni prodrla misel, da smo mu potrebni. Toda stvar se bo morala pojasniti tako ali tako. Ali smo mi slovenski kulturi potrebni in tedaj naj občinstvo stori svojo dolžnost; ali smo za narod brezpomembni in brezkoristni, tedaj je bolje, da se lotimo pametnejšega dela.“

Iz teh besed odseva poštenost njegovega značaja in trdna vera človeka, ki je veliko dvomil in v moških letih strl vse pomisleke. Sedaj je na jasnem: sezidal je svoj paviljon, prireja razstave, zbira krog sebe in svojega idealizma desorganizirane umetnike, ima slikarsko šolo in neprestano snuje za bodočnost. Le včasih se ga loteva pesimizem in še tedaj ni to strup, ki razjeda, marveč bič, ki zaboli, a podžge k upornotmoglavemu delu do smrti.

Kakor njegova misel, taka sta njegov obraz in postava. Zupančič mu je ob svidenju zapisal resnične verze:

Ni pisal čas, pisalo je trpljenje
na tvoje čelo svoje mrke znake:
pet mesecev — in kakor da si prorok
prišel nazaj, tako si ves temán.

Kajti preko masivne plošče njegovega čela ni šla skrb v vitki, elegantni črti, temuč s silo hudournika, ki svojo pot razjeda in grize in rije skozi mehko prst in trdo skalo. Resno je to čelo in težko zastrtih slutenj kakor oblak, o katerem kmet ne ve, kaj nosi nad zorečo njivo. Toda oči pod čelom so tihozadovoljne in se pri prvi topli besedi smehljajo ter kličejo oblačnemu molku nad obrvmi: lažeš, lažeš in se te ne bojimo! Če si še predstavite zelo močne črne lase, ki padajo preko temena, le redko prepletene z belino, in ravno tako brado ter nagel, a težko, trdo in enakomerno zastavljen korak, vidite Riharda Jakopiča takega, kakršen je.

Obiskal sem ga v njegovem stanovanju na Emonski cesti neko jutro bolj zgodaj, kot se spodobi. Iz srednje sobe so bila odprta vrata v salon, toda leva vrata v družinsko sobo so bila še skrivnostno zaprta; izza njih so prihajali le tisti čudni in zmedeni glasovi, ki jih je čuti v družini ob času vstajanja, napravljanja in morda zajtrka. Jakopičevo stanovanje je napol sta-

novanje meščana in napol umetnika. V srednji sobi je najbolj in takoj videti na družinski omari s predali tri velike baročne kánonske table, ki tembolj napravljajo vtis oltarja, ker stoji pred njimi star relikviarij. V kotu, takoj za vratmi, visi na steni istotako baročen svetnik, ves črvojedjen in od vremena razbarvan in razdejan. Ob levi steni stoji knjižnica; pogledal sem jo le z begotnim pogledom in morda ji delam krivico, če si nisem zapomnil drugega kot zbrana dela Shakespearea, Alliolijevo Sveto pismo, več Mutherjevih knjig, poljudne izdaje slikarskih klasikov, Leben Jesu und der Heiligen, Liebe und Ehe in Ostasien ter nekaj nemških klasikov. Poleg knjižnice v kotu zopet izpran baročen svetnik, njemu nasproti slikarsko stojalo in potem vodijo vrata v salon.

To sobo razsvetljuje troje oken. Po stenah visi kakih petnajst Jakopičevih slik, znanih z razstav: Pogledi na križarsko cerkev, par pokrajin, Pri klavirju, še eden ali dva potreta, študija iz slike po Markovem evangeliju. Žarečim barvam slik se izvrstno prilegajo mračni toni bolgarskih, srbskih in bojanskih vezenin, ki so obešene po kotih. Potem še nekaj mavčnih odlivkov, ki jih Jakopič rabi v svoji šoli. Na levo v kotu zaklenjena omara z vrati iz črnega stekla; nikakor ne morem povedati, kaj bi bilo notri. Ob njej mizica z nekaj številkami lista „Kunst und Künstler“. Na klavirju ob oknu na pročelju ležita dve narodni havbi, napol zaviti v rjav papir, kot bi ravnokar bili prišli ali bi se pravkar pripravljali na pot. Za vratmi stoji kakor malce v zadregi pločevinasta posoda s slikarskimi čopiči. Njej diagonalno nasproti miza z dvema širokima in globokima pletenima stoloma. Tu pada svetloba pravokotno iz dveh oken in je precej enakomerna; kadar slika Jakopič v tej sobi, slika tukaj.

„Ali se v zadnjo sobo ne sme?“ sem vprašal nesramno.

„Se ne sme,“ je dejal Jakopič in se nasmehnil s svojim dobrim nasmehom. „Odpri Vam bom samo za trenutek, da dobite impresijo; več ne.“

Nasmejala sva se oba in stopila k vratom, ki vodijo v družinsko sobo. Odpri jih je za hip. Videl sem v sivi jutranji razsvetljavi široko liso postelje, na sredi sobe mizo, ob njej ogenj in dim cigarete, trenutno, začudeno obstalost jutranjega gibanja in potem so se vrata zaprla. Bil bi, kakor vidite, jako slab slikar.

Sedla sva v salon in začela pogovor. Jakopič govori zelo mirno, končuje vsak stavek z enakomerno,

prijetno kadenco, gestikulira le poredkoma in še tedaj gane brezstrastno bolj dlan kot roko. Ne polemizira, temuč razlaga. Med govorjenjem kadi zelo mnogo — palec in kazalec na desni roki sta mu črno ožgana od dima — in mirno sedi; le včasih se dvigne, da napravi pet korakov, in nato zopet sede.

„Za vse svoje misli Vam ne garantiram, ker je treba pravega razpoloženja, da človek točno pove, kar misli.

Tudi niso vse popolnoma zanesljive, ker jih trenuten uspeh včasih preveč dvigne, pesimistična ura pa včasih potlači pod normalno lego. Vendar mislim, da se ne motim, če pravim, da slovenske umetnosti ni bilo in je še ni — ona je v bodočnosti. Toda sedaj smo na poti do nje, in ali jo dosežemo, je odvisno od okoliščin. Res smo imeli prej nekaj umetnikov, toda ostali so tuji masi naroda kakor jim je bil narod tuj.

Njih umetnost ni bila narodna umetnost.“

„Kaj je to?“

„To, kar je Lahom bila umetnost ob času renesanse, kar je Francozom še danes. Pri nas je bila umetnost luksusa, ne notranja, temuč zunanja potreba. Slike so nastajale, ker so naši dedje hoteli posnemati tuje odlične običaje, ker so sobne in cerkvene stene klicale po dekoraciji, ker je bilo treba ohraniti spomin rajnih in

so v ta namen potrebni portreti. Umetnost postane slovenska tedaj, kadar nam postane življenska potreba, kadar bomo iskali sebe v njej. Zato bi se pa morali prej popolnoma osamosvojiti na vseh poljih od tujega, zlasti nemškega vpliva.“

„Menite torej, da se umetnost bliža ljudstvu? Kritika nasprotno velikokrat trdi, da se mu vedno bolj odtujuje.“

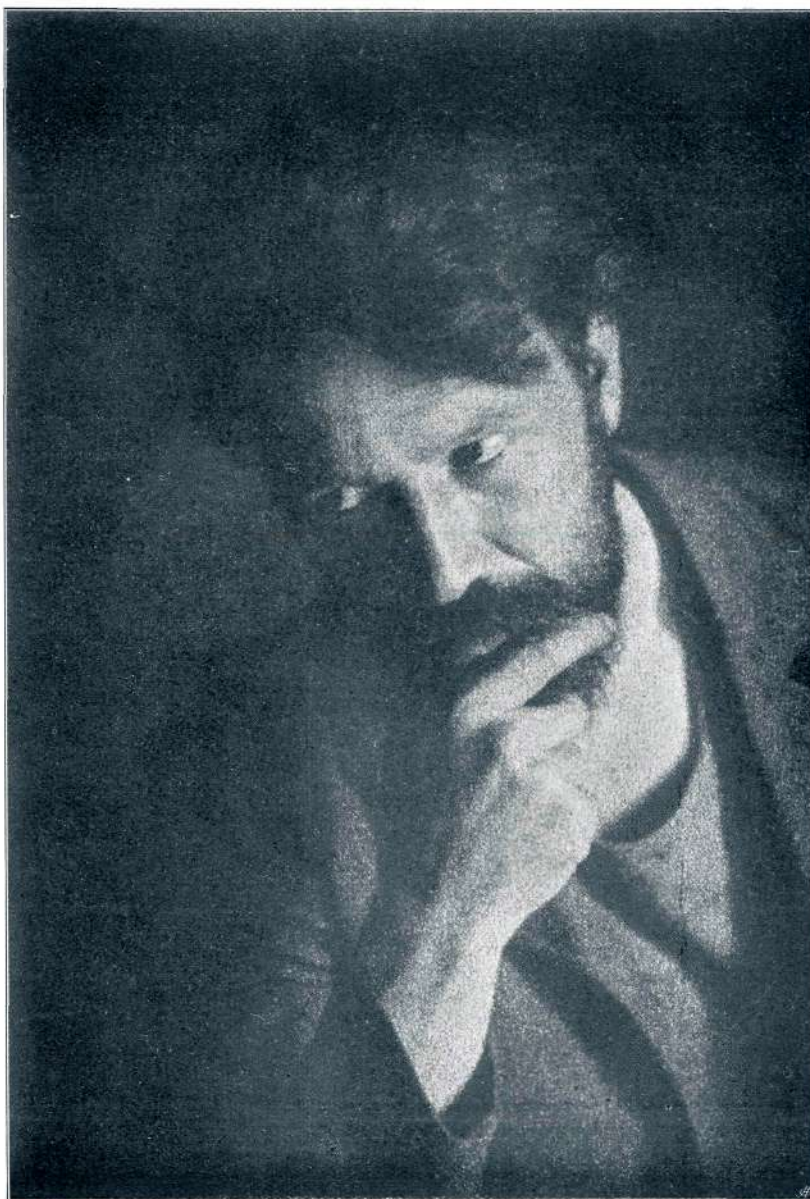
„Umetnik gre pač svojo pot in je naravno, da je vedno nekoliko pred ljudstvom. V starejših časih se je ravnotako godilo. Kljub temu mislim, da

bi ga ljudstvo razumelo, če bi ga le poslušalo. Toda nesreča je ravno to, da ga sploh ne posluša; pred sliko stoji tako, kot stoji pred govornikom in sliši zvok njegovih besed, a ne misli na njih pomen. V prvem trenutku ljudstvo umetnika morda res ne bo razumelo, toda čim bolj se bosta spoznavala, tem ožji in tesnejši bo stik med njima.“

„Ali ni na strani umetnikov prav nič krivde, da ne najdejo med občinstvom pravega umevanja?“

„Tega ne morem izključiti. Nekateri ne delajo dovolj resno. Toda v tistih, ki ho-

čejo sklepati kompromise s publiko, je več krivde kot v tistih, ki streme samostojno za svojim ciljem. Ti kompromisarji so hujše sodbe vredni, ker občinstvo

R. Jakobč.

z lažjo sleparijo; zapeljujejo ga, da išče tam umetnosti, kjer je ni, in se klanjajo njegovemu skaljenemu estetskemu čutu.“

„In še en vzrok je, menim, da ni pri nas pravega umevanja za umetnost. Kdor hoče sliko uživati, je treba, da kolikortoliko pozna slikarsko tehniko, in zlasti, da si je že nekoliko vadil oko na barvah. Ali ne manjka tudi tega?“

„To se mi ne zdi tako važno. Preprost človek bo veliko lažje užival umetnost, ker se čisto naivno raduje na primer lepote barev; on stoji pred sliko z voljnimi, sprejemajočim instinktom, medtem ko inteligent misli na staro umetnost, na vse, kar je že prej videl in bral, na tujo sodbo, užitek mu kali morda tudi javno mnenje — in vse to povzroči, da je pred sliko zbežan in se ji ne zna konformirati.“

„Torej se Vam zdi pri presojanju umetnine instinkt važnejši kot um? Isto je trdil tudi Oton Župančič.“

„Teoretično gotovo. Praktično bi se ne upal trditi tega tako odločno, ker vemo, da je instinkt večkrat izprijen, pokvarjen, da išče v sliki užitkov, ki nimajo z umetnostjo nič opraviti, tistih užitkov, s katerimi računajo kompromisarji. Kaj se hoče! Človek je tako ustvarjen, da sploh ni popoln; nagon in um se ne izpopolnjujeta vedno, temuč si včasih trmasto kljubujeta. — Toda jaz sem sedaj popoln! Kajti, glejte, to je moja žena!“ se je nasmejal Jakopič in mi pokazal gospo, ki je ravnokar bila vstopila.

Gospa je prisedla k mizi. Iz njenih besed in pogledov je razvidno, da deli z možem ljubezen in prepričanje, da je ponosna in upa vanj. Včasih pristavi Jakopičevim besedam kako misel — neizgovorjeno posledico njegovih izvajanj.

„Ali ne trpe umetniki gmotno ravno zato, ker ni med ljudstvom zmisla za umetnost?“ sem nadaljeval pogovor.

„Da, tukaj je korenika umetniške bede. In ker umetnik ne more delati brez kruha, bi morali tisti ljudje, ki čutijo resnično potrebo umetnosti, skrbeti, da pride umetnost v narod, da se mu počasi privzgoji ljubezen zanjo in da se tako pomore tudi gmotnemu stanju umetnikov. Javne oblasti so začutile potrebo podpirati umetnost in umetnike; država, dežela in stolno mesto poizkušajo to tendenco polagoma tudi dejansko izvršiti. To je gotovo edina pot do slovenske umetnosti, ker sicer beži umetnik pred brezbriznostjo v tujino in se ji sčasoma aklimatizira.“

„Dejali so, da zahtevate slikarji pretirane cene in da se slike zato ne kupujejo.“

„To ni ovira. Če bi staveli nizke cene, ne bi bilo zanimanje nič večje. Glejte — umetnik je zlasti navezan na naročila. Dobro. Če pride kdo k meni in naroči sliko, bom jaz morda zahteval 1000 kron. On mi po-

nudi manj — in slednjič se pobotava. Toda naročil sploh ni in to je dokaz, da ni prave potrebe.“

„In če bi bilo več naročil, bi bile tudi slike cenejše,“ je pristavila gospa.

„Sem spada tudi vprašanje o razmerju modernega slovenskega umetnika do cerkvene umetnosti, ki jo izvrše pri nas navadno tujci. Ali niso temu krivi umetniki sami, ker so v času impresionizma pozabili risati in se s tehniko fresk sploh več ne pečajo?“

„Nikakor ne. Kar se tiče fresk, moram reči, da bi jih mogel slikati vsak izmed nas, ker ta tehnika ni tako težka, kakor si to lajiki mislijo, dela ravno toliko ovir kakor vsaka druga in marsikateri slovenski umetnik bi slikal freske bolje, kakor sta to storila Kastner in Klein v frančiškanski in šentpeterski cerkvi. Sploh pa se mora vsaka tehnika ukloniti volji umetnika, v njegovi roki je le sredstvo, s katerim izraža svoje misli in občutke. To nas uči Michel Angelov slučaj. Ko je dobil naročilo, naj poslika sikstinsko kapelo, ni znal fresk; izgovarjal se je, da je prestar ter da sploh ni slikar, temuč kipar. Kljub temu je delo izvršil — in kako! — Rokodelcu dela tehnika veliko večje težave, kajti njegovo rokodelstvo obstoji ravno le v tehniki, katere se mora seveda naučiti. Pri umetniku pa je stvar drugačna; umetnik ima nagon svoje notranje dožitke iz sebe dati, in ta elementarni stvarilni nagon premaga vsako tehniko, da, ustvarja si celo svojo lastno. Segantini se je učil na akademijah, a slednjič prišel do tehnike, ki je ni bilo nikjer pred njim. Zato trdim, da bi znal tudi slovenski umetnik slikati freske in da bi naročilo pošteno izvršil.“

V slučaju frančiškanske in šentpeterske cerkve pa je bila plača za naše razmere tako visoka, da bi mogel slovenski umetnik v posebno tolažbo vsakega bojazljivega dvomca študirati to blaženo tehniko ter se v njej vaditi kar celo leto.

Moram oporekati tudi Vašim besedam glede risanja. Moderni umetniki niso risanja pozabili, le pojem risanja se je izpremenil, pa tudi izpopolnil.“

Izpila sva bila kozarec čaja, ki ga je pripravila gospa. Jakopič se je razvnel in je naglo kadil, semintja vstajal s stola, stopal do polovice sobe in se vračal k mizi, govoril nekoliko hitreje, toda kretnje so mu bile še vedno tako brezstrastne, profesorske. Pri vratih srednje sobe se je prikazala njegova štiriletna hčerka Mara, ki je pol radovedno, pol nezaupno pogledala tujca in potem takoj izginila.

„Da, pojem risanja je sedaj drugačen. Raffael je risal jasne konture, in kadar govore o risanju, mislijo nanje. Toda to še ni vse! Poglejte ta stol! To je seveda v prvi vrsti predmet za kiparja; on vidi njegovo trdo snovnost, ki je omejena s točnimi ploskvami in črtami. Slikar vidi isti predmet drugače; on ga gleda v luči, senc in ozračju in ga bo torej drugače risal,

kot ga kipar kleše. Narava je univerzalna in v njej je vse zapopadeno, po čemer so stremili umetniki raznih stoletij. V njej se nahaja razen črte tudi ploskev in globokost in luč in barve, predvsem pa duh. Umetnik lahko poudari to ali ono, kar se mu pač zdi v vsakem posebnem slučaju važnejše. Kadar stopim v cerkev, iščem torej lahko točnih, krepkih črt ali pa morda dekorativnih ploskev. Določne linije še nikakor niso risba! Sicer pa Michel Angelove freske niso umotvori radi njih tehnike, ampak radi duha, ki je v njih uklenjen. Kjer ni v freskah duha in življenja, tam bi enostavno pobarvane stene vplivale veliko prijetneje... O moderni cerkveni umetnosti bi se dalo še veliko govoriti, toda o tem bom morda enkrat pisal...“

„Bilo bi zelo zanimivo ugotoviti, kako se bo moderna umetnost — zlasti stavbarstvo — prilagodila cerkvi. Načelno stvar ni težka: kot je imel romanski, gotski, renesanski in baročni slog svojo dobo in svoje pravice, bi jih moral imeti tudi moderni. Toda kako, ko enotnega modernega sloga še nimamo?“

„Seveda nimamo tipičnega še nič. Moderne nemške cerkve se naslanjajo na gotiko — od vseh vplivov se človek ne more kar hipoma oprostiti. Mi živimo v krizi, ob času, ko se vrši boj materije proti duševnosti; ko se vse zjasni, ko se boj poleže, dobimo sklepno formulo moderne umetnosti.“

„Zdi se mi, da gre razvoj ravno nasprotno pot. Gotika je imela na primer neka neprekršljiva pravila, ki se jih je držal vsak stavbenik. V moderni umetnosti pa vlada edino pravilo: individualnost in ta je pravzaprav negacija vseh pravil, princip neenotnosti.“

„Treba je razločevati. Vsaka doba ima nek skupen značaj, vsak umetnik pa prida temu značaju nekaj svojega, individualnega. Tako so bili tudi stari individualni v svoji umetnosti, dasi jim je bila podlaga skupna. Michel Angelo in Coreggio sta različna, kar se da, in vendar sta živela ob istem času. Tista doba se nam vidi bolj enotna zato, ker je tako daleč; sedaj znamo razločevati bistveno od nebistvenega in zgodovina je storila tudi svoje: ohranila je samo najmarkantnejše, najznačilnejše, vse malo se je porazgubilo. Isto se bo zgodilo tudi z moderno: iz zgodovinske perspektive bo veliko enovitejša, kot se nam zdi sedaj, in umetnosti historik bo čez sto ali dvesto let brez težave našel skupni karakteristikon Puvis de Chavannesa in Claude Moneta, medtem ko vidimo zlasti mi razliko med njima.“

Zavoljo individualnih tendenc se torej ni bati, da bi moderna umetnost ne mogla nikdar najti svoje formule. Umetnik celo mora biti individualen, ker je velik po tem, kar da iz sebe, in ne po tem, kar vzame iz svoje dobe. Seveda se najdejo tudi med modernimi ljudje, ki nimajo umetniške sposobnosti in ki poudarjajo osebnost samo zato, da opozorijo nase. Te je treba

škartirati, hudo škartirati, ker čast moderne potrebuje ljudi, ki delajo resno in brez zahrbtnih misli.“

„Kako ste Vi prišli do svoje sedanje sodbe? Kako ste se sploh razvijali?“

„Zdi se mi, da sem imel kot otrok iste misli, ki jih imam sedaj, le da sedaj dela um in logičen sklep, kar je opravljala slepa, pa resnična slutnja. Živel sem mnogo v naravi, se seznanil in tesneje sprijaznil z njo ter se zlasti učil od nje. Stari mi prej niso ugajali; njihova zunanost mi ni bila všeč, bil sem pa premlad, da bi doumel njihovo notranost. Sedaj so mi veliko bližji; zdi se mi včasih, da Michel Angelo še živi in Rembrandt tudi — danes sploh ne vidim razlike med starimi in mladimi.“

Najprej sem študiral na Dunaju, ki me je hudo razočaral. Bil sem naiven, hotel sem se umetnosti naučiti — to je vzrok, da sem se bolj pečal s teorijo kot z delom. Potem sem prišel na akademijo v Monakovo, ki je boljša od dunajske, ker je na njej več prostosti, toda tudi monakovska ni vplivala name. Mesto in družba sta mi zelo ugajala. Hodil sem v Ažbetovo šolo, pa moram reči, da sem bil v svojih umetniških težnjah neodvisen od njega.“

„A propos! Nekoč sem bral, če se ne motim, da se je slovenski impresionizem razvil samostojno; ali je to res?“

„Bo menda res. Jaz sem že v Ljubljani iskal svojih potov; posnemanje starih umotvorov ni bila umetnost zame, morda ravno zato, ker sem preveč živel v naravi. V Monakovem sem potem veliko občeval s Ferdinandom Veselom, ki je, ko sem jaz prišel gor, že bil končal akademijo, pa potem vso akademično učenost zavrnil in iskal nove. To mi ga je približalo in zaradi tega sem tudi veliko profitiral od njega, toda le v tem zmislu, ker sem v njem videl človeka, ki hodi svojo samostojno pot. Pozneje je prišel v Monakovo Jama, s katerim sva sklenila prijateljsko zvezo, kajti oba sva imela nagon najti sredstva, s katerimi bi mogla izražati vtise življenja in narave, kakor so vplivali ravno na najino individualnost. Impresionistov še nisva poznala. Potem, ko je Jama bil odšel, sem mu pisal ob priliki neke razstave v Monakovem: ‚Videl sem sliko nekega Claude Moneta, ki je že dosegel, kar hočeva midva.‘ Pozneje, ko smo razstavili na Dunaju, so nas listi nazvali impresioniste — pa je bilo! —

V Monakovem sem preživel vsega skupaj štiri do pet let z majhnimi presledki, ko sem bival v domovini. Dela in impulsov je bilo veliko. Pozneje sta prišla gor še Grohar in Sternen; tako smo se seznanili ter si postali sorodni in tako si je tudi razlagati, da se vidi naša razstava v tujini kot enotna družina, dasi smo si naznotraj različni, kar se vidi tudi nazunaj čedalje bolj, kolikor bolj se razvijamo.“

Kesneje sem še popotoval — bil sem v Benetkah in Parizu — no, in sedaj — sedaj sem v Ljubljani!“

„Imenovali so Vas menda pesnika barev. Iz tega sledi, da polagate posebno važnost na barve.“

„Kot slikar moram pač delati z barvami, da bi pa polagal posebno važnost na barve, ni res. V svojih slikah izkušam ostati v stiku z življenjem in naravo —

JESEN

R. JAKOPIČ

to je vsa skrivnost moje umetnosti. (Govorim sevé le o svojih slikah, ne o študijah ki so samo vaja in priprava.) Ko sem naslikal sv. Janeza Krstnika po Markovem evangeliju, je Kobal imenoval sliko »simfonijo barev«. Barve in barve! To se pravi tako gledati, kot je Hamlet bral: besede, besede, besede — v resnici pa je stvar zelo drugačna. Ko sem bral Markove

besede: „Močnejši kakor jaz pride za menoj... Jaz sem vas krstil z vodo, on pa vas bo krstil s Svetim Duhom“, so se mi v duši porodile misli in čuti in te sem hotel upodobiti. Kako pa naj jih oblikujem, če ne z barvami? Za Kristusom vzhaja solnce, in če solnce provzroča razne svetlobne, barvne efekte, ne morem jaz nič za to. Bistveno v sliki je misel — stara in nova doba, ki sta se srečali — in le ta me je vodila pri delu.

Jaz sem sedaj šele na začetku svoje umetnosti, doslej je bilo vse le priprava...“

„Koliko ste stari?“ sem vprašal.

„Enainštirideset let,“ se je nasmehnil Jakopič. „Čedno, kajne! Glejte, človek išče dolgo časa pripomočkov, s katerimi bi mogel izraziti misel, in se včasih celo tako zatopi v to, da pozabi na drugo važnejše. Jaz upam, da sem sedaj pripomočke našel in da jih znam izrabiti. Sv. Janez je šele prvi poizkus, za njim pridejo drugi. Delitve umetnosti na genre, pokrajine, portret itd. ne poznam, kajti umetnik slika to, s čimer se more bolje izraziti. Dozdeva se mi, kot da je umetnost neka popolnejša veda. To, česar ne more doseči znanstvenik, vidi umetnik. Kadar delam v inspiraciji, ni več platna pred menoj; gledam le idejo, sliko v duši, ki je že gotova. Inspirira me včasih misel, včasih narava, predmet, včasih se mi rodi načrt v zamišljenosti, včasih na izprehodu. Da izvrši umetnik nalogo dobro, mora biti sevé kolikortoliko popoln. In tem popolnejši bo kot umetnik, čim popolnejši je kot človek; zato zahtevam od umetnika, da se neprestano izpopolnjuje tudi kot človek.

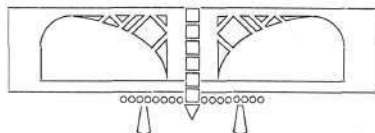
O načrtih? Načrtov imam še veliko —“

„— in lepih!“ je vzkliknila gospa.

„— sedaj čakam le še njihovega trenutka.“

Ko sem tako motno pogledal skozi zastor pred bodočnostjo lepega Jakopičevega dela, sem se poslovil od njega in gospe. Ozrl sem se v njegovo čelo; bilo je še višje, brazde na njem so bile veliko tanjše in lažje. Ali sem se mar zmotil, ko sem ga pogledal prvič?

(Dalje.)

samega širokega okna, ki gleda proti Franc Jožefovi cesti, in opremljena z okusom in potratnostjo kramarja, ki stoji pred konkurzom. Dva zaboja iz sirovih desk, pobarvana s še bolj sirovo rjavordečo barvo in opremljena z nekaj predali, predstavljata toaletto režiserjev. Verovšek mi je sramežljivo odprl svoj predal in sem videl: nekaj razmetanih kosov šminke, več zmečkanih srajc, bel telovnik, dve brisači, ki sta svojo prvotno beloto že bili zamenjali z rožnato barvo mladeniške maske, in diplomu, ki jo je dobil ob petindvajsetletnici od neznanih prijateljev. Spodaj so ležali črevlji raznih barv in vseh oblik; med njimi se zlasti odlikujejo originalne cokle, ki jih je Verovšek dobil od F. S. Finžgarja za premiero „Divjega lovca“. — Nadalje sem še opazil tri stole v obliki odsekane piramide, veliko ogledalo, v kotu šibko mizico in piano, ki se je pritiskal k steni, kot bi se sam sramoval svoje nedostojne širokosti, ki je ozki prostor še bolj tesnila. Druge oprave, mislim, ni v sobi, razen „Hišnega reda“ in „Inventarja“, ki sta nabita na steni; inventar našteva enajst kosov sobne oprave, med njimi tudi kljuke za obleko in klobuke.

Verovšek ni zbran, kadar govori, misli mu naglo begajo od predmeta do predmeta, dober dovtip ali zanimiva anekdota ga zmotita, da pozabi, kje je začel in kam meri. Njegov smeh doni jedrnato kakor bron. Igralci so tudi v privatnem pogovoru večkrat patetični; Verovšek je v življenju nepatetičen, kakor je na odru naraven. Kretenj med govorom ne dela veliko; le včasih razširi dlan in pokrije z njo obraz ter potegne preko obratih lic, dokler se palec in kazalec ne združita na spodnji ustnici; semintja si seže tudi v lase nad levim sencem in jih nekoliko uvije. Kadar vstane in se prestopi, upre svojo široko desnico v bok.

V garderobi sva bila sama; če je kdo Verovškovih kolegov stopil noter, se je opravičil in takoj zopet odšel. Z odra je bilo večkrat slišati hrup orkestra in visoki glas sopranistinje: imeli so dopoldansko izkušnjo. Verovšek pa se je široko naslonil in pripovedoval svoje spomine:

„Do svojega poklica sem prišel slučajno. Ko sem kot sedemnajstleten mladenič postopal nekoč po Zvezdi, me ustavi odbornik ljubljanske čitalnice in pravi: Igrali bi Prešernov Krst, pa nam manjka duhovna. Ali bi hoteli Vi prevzeti to vlogo? Jaz sem jo prevzel in tako ugajal, da so me kar pritegnili k staremu gledališču, kjer sem najprej nastopil v Borštnikovi „Ponesrečeni glavni skušnji“. Prvo večjo vlogo sem imel v „Revizorju“. Izkušnje smo imeli v čitalnici, igrali pa smo v gledališču. Občinstvo je bilo tedaj naše predmestje; kadar sem stopil na oder, so se mi v avditoriju kar zableščale zlate verižice in broše naših mesarskih mam; v parterju so sedele Šiškarice v pečah, obrtniki, gostilničarji in gostilničarke, ki so posebno rade hodile jokat k „Mlinarju in njegovi hčeri“. Vsaka

predstava se mi je zdela nekako narodno slavje. Tedaj smo imeli početke — ljudskega gledališča, ki smo danes tako daleč od njega. — Razen v starem gledališču sem tačas nastopal tudi na odru Rokodelskega doma.

Najprej sem igral karakterje; iz teh sem prešel v ljubimce in junake ter predstavljal Karla Moora, Othella, Risslerja sen., Mortimerja. Pozneje sta me poslala Dramatično društvo in deželni odbor na Dunaj in v Prago, kjer sem hodil v Raimundovo in Ljudsko gledališče ter v Narodni divadlo k izkušnjam. Odslej sem dobival vloge junaških očetov.

Kmalu nato je nastopila pri nas era takozvanih ljudskih iger. Tragedijo so pregnali L'Arronge, Anzengruber, Rosegger in razne francoske enodnevne. V teh so se mi posebno podale vloge humorističnih očetov, najbolj pa sem ugajal občinstvu v kmetskih tipih, ker sem vpeljal v gledališče slovensko govoro in kopiral slovenske značaje. To je Govekarja izpodbudilo, da je začel pisati narodne igre — dramatične produkte, ki so bili najbolj v korist blagajni in pisatelju samemu, manj našemu občinstvu in slovstvu, najmanj pa meni, ki sem igral glayne junake. Pri teh igrah so se mi namreč ljudje navadili smejati in tako sem moral nekaj časa igrati same pajace, izmed katerih omenim zlasti „Krasno Lido“, v kateri sem nastopal kot baletka.

Dasi sem vsled teh figur postal popularen — pa po krivici, ker bi bil ta kosček priznanja bolje zaslužil za druge vloge — sem tudi sam izprevidel, da je bila doba narodnih iger moji umetnosti le v škodo. Zato so se mi te vloge uprle, kakor so se uprle tudi drugim. Medtem so namreč „Rokovnjači“ razbojnikovali po vseh slovenskih deželah, krjavljevalo in krpanaj-salo se je v zadnji goriški vasi, dokler se ni pri občinstvu in kritiki pojavil odpor, ki je z narodnimi igrami nepričakovano hitro pometel.

V teh letih so se hitro menjavale intendance in odbori in z vsakim novim režimom se je začelo novo eksperimentiranje v gledališču: Dramatično društvo se je počasi desorganiziralo. Umevno je, da v tem času igralec ni užil veliko sladkosti in da sem rad sprejel engagement, ki so mi ga ponudili v Trstu. Nikamor nisem šel s takim veseljem kakor v Trst, toda nikjer tudi nisem bil tako globoko razočaran. Tržaški narodnjaki so trgovci in tako ni čudno, da mi je ondotno bivanje materialno škodovalo in da sem bil vesel, ko sem se vrnil zopet v Ljubljano, kjer sedaj igram karakterne in karakternokomične vloge.“

„Kako se pripravljate za vlogo?“

„Moje vloge so dvojne: take, ki jih znam, in take, ki jih ne znam. Znam tiste, do katerih imam veselje, iz katerih morem kaj ustvariti; ne znam pa tistih, katere dobim iz nagajivosti.“

„Nagajivosti?“

„Da. Kajti nič ni laže kot igralca ubiti ali ga dvigniti. To se zgodi z repertoirjem in razdeljevanjem vlog. Mogoče je torej, da človek dobi vlogo iz nagajivosti.“

„Kako študirate značaje?“

„Če hočem značaj doumeti, moram poznati dotičnega pesnika vsega ali vsaj natančno celo dotično delo. Potem sežem večkrat še v življenje, da dobi vloga potrebno plastičnost. Ko sem študiral vlogo Mirtiča v ‚Moči teme‘, sem jo že dobro razumel, že jasno videl osebo pred seboj, toda prave barve tona nisem nikakor mogel zadeti. Medtem so me poklicali v Trst h gostovanju; ko gremo po predstavi v kavarno, zaslišim na cesti naenkrat laško kletev, izgovorjeno s hripavim glasom alkoholika. To je bil Mirtič! — Tudi pri komičnih figurah sem večkrat zajemal iz življenja. Nekoč bi o pustu moral igrati Vrbana Debeluharja. Bilo je že proti večeru, odpravil sem se v gledališče, da se maskiram, in še vedno nisem vedel, kako naj vlogo igram. Spotoma srečam vesele ‚ponedeljarje‘, in ko gredo mimo mene, pravi eden prešerno: ‚Mi bomo pa tako naredili, da bomo kaj jedli.‘ S tem stavkom, ki sem ga zvečer vlogi priteknil in ga velikokrat ponavljal, sem dal Debeluharju nekaj pristne, življenjske komike, ki je ostala Ljubljancanom dolgo v spominu.“

Šminkanje se mi zdi za igro samo velevažno. Dokler se igralec ne vidi v zrcalu pri luči našminkanega, v lasulji, v popolni obleki do zadnjega žeblja na podplatih, ni siguran. Kadar se pa dobro opravi, ima zavest, da pojde po sreči, četudi je sicer malo negotov v vlogi. — Zdi se mi tudi, da je prva ideja o zunanjosti vloge najboljša in da tisti, kdor izbira in druge izprašuje za svet, navadno slabo zadene.“

„Kaj sodite o repertoirju slovenskega gledališča.“

„Jaz sem vedno simpatiziral s tistimi, ki so se borili proti petju na čitalniškem gledališkem odru, ker sem vedel, da se bosta iz tega razvili opera in opereta, kar je skoro smrt drame. Pri nas smo se sploh nenaravno razvijali. Prekmalu smo dobili opero in smo vrhutega hoteli kar nagloma biti na vrhuncu: naenkrat se je znašel na repertoirju — Wagner! S to nenaravno dirko po napredku smo dosegli ravno nasprotno: upehali smo se in danes naprej ne moremo — nazaj pa ne smemo. Drama se je ves čas bagatelizirala; zato se ni moglo razviti slovensko dramatiško slovstvo, zato tudi med našim občinstvom ni zanimanja zanj. Element naše publike je pravzaprav opereta, v opero se hodi le zavoljo noblese.“

Vendar pa moram reči, da nisem sovražnik opere; obžalujem samo, da je bila drama na slovenskem odru vedno odrivana pastorka. Usodepolna zмотa je bila, da nismó počakali trenutka, ko bi nam razmere same rodile opero, in da smo se dali zapeljati v konkurenco

z nemškim gledališčem. Ko bi se to ne bilo zgodilo, bi Dramatično društvo ne bilo v sedanjih materialnih težavah, občinstvo bi ravnotako hodilo k drami, kot hodi sedaj k opereti, slovenska drama bi bila najboljša na slovanskem jugu in naše gledališče bi bilo majhen Burgtheater.“

„Kaj bo s slovenskim igralskim naraščajem?“

„S prihodom prvega Čeha se je zgodil v našem gledališču velik preobrat. Ko je odšel Borštnik, je prišel Inemann in ta je dvignil slovensko gledališče iz diletantizma do umetnosti. Vpeljal je dnevne izkušnje, toda vsled tega je mnogo slovenskih članov-diletantov odpadlo, ker niso imeli podnevi časa. Zato so morali poklicati tuje igralce v deželo. Igral pa je pri tem tudi denar znamenito vlogo: Čehi so namreč engagirali samo za pol leta, medtem ko bi domačine morali stalno plačevati. Napadi našega časopisja na tuje igralce so bili torej velikokrat krivični: pomisliti je treba, da so jih priklicale v deželo razmere same.“

Menim pa, da bomo sčasoma dobili slovenski igralski naraščaj, ker je danes gledališče že prava potreba. V tem oziru so zlasti mali odri po deželi velikega pomena, ker bude zmisel za gledališče ter odkrijejo tudi marsikak igralski talent. Vendar je vprašanje o slovenskih igralcih v prvi vrsti denarno vprašanje. O tem se je že jako veliko pisalo, pa mislim, da brez prave potrebe, kajti kadar bo slovenskemu igralcu zasigurana eksistenca, bo vprašanje rešeno samoposebi.“

„Kako živi igralec?“

„Igralsko življenje je pri vsej mizeriji zelo zanimivo. Vsak igralec pravi, da komaj čaka trenutka, ko bi mogel pustiti svoj nehvaležni poklic, in se vendar ne bo nikdar poslovil od odra, če je strgal na njem le par podplatov.“

Naše življenje je razburljivo; kadar imam veliko vlogo, sem ves nemiren; koder hodim, mi je vloga na misli; zadnji dan pred predstavo ne morem več jesti in ne govoriti; otroci to dobro vedo in zato niso nikdar tako pridni in prijazni z menoj, kakor ob takih dneh. Kaki dve uri pred predstavo sem že v garderobi, kjer se jeza in nervoznost nadaljuje. Vendar je vse to prepleteno s humorjem. Gledališki humor, zlasti slovenski, je čisto svoje vrste, tako da bi se dala o njem napisati cela knjiga.“

Priznam, da imam pred vsako večjo vlogo prav do zadnjega znamenja, ki ga vedno težko čakam, tremo, če sem tudi izvrstno pripravljen. Menim, da se godi vsem tako, in ne verjamem tistim, ki so navidez mirni.“

Nekateri igralci se pred nastopom pokrižajo; Inemann si je vedno izposodil od tovariša kako malenkost, ki jo je potem imel med igro v žepu — čeprav samo robec; jaz držim vlogo še v zadnjem

trenutku v roki in jo imam tudi na odru večkrat v žepu; nekateri pokade pred nastopom vsaj par dimov; drugi izpijejo kozarec vina. Navadno nastopajo brez večerje, ki si jo privoščijo šele po predstavi.

Ko mi da inspicient znamenje in stopim na oder, ne vidim v avditoriju ničesar razen kake velike pleše, ki se blešči v temi. Če me takoj sprejme smeh ali velika tihota, mi je to vzpodbuda; ob takih trenutkih človek čuti, da je že pri nastopu zmagal.

Kot začetnik sem dobil prvi aplavz na odprti sceni v vlogi Michel Angela v drami 'Trnje in lovor'. Ah, takrat sem se zazdel samemu sebi! Ko sem drugi dan šel po ulici, sem si mislil: 'Fant, cela Ljubljana te gleda!' Sedaj se z veseljem spominjam tiste navivnosti. — Plosk povzroča veselje in zavist, ki je tudi svoje vrste — *invidia dramatica* — in se ne pojavlja pri vseh igralcih in ne vselej, ampak navadno takrat,

kadar človek proti pričakovanju uspe. Sicer pa ne kaže, da bi govoril o njej.“

„Kaj sodite o naši gledališki kritiki?“

„Kritika bi morala biti instruktivna za občinstvo in igralca. Pisali naj bi jo ljudje, ki so neodvisni in dovolj zreli, da bi jih igralec kdaj lahko vprašal za svet. Pri nas pa je kritika odvisna od osebnih, narodnostnih in političnih simpatij. Zato se je meni že zgodilo, da so me hvalili, ko sem bil mizeren, in trgali, ko sem bil dober. — Kritik bi morda najbolje storil, ko bi podal resumé igre, ocenil kreacijo posameznih vlog, četudi igralca niti ne imenuje, in ob koncu sezone priobčil kritiko vsakega umetnika posebe.“

Medtem je čas potekal. Z odra ni bilo več slišati orkestra in ne petja. Jaz sem Verovšku še enkrat iskreno čestital, ga zahvalil in se poslovil. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska.

Ivan Cankar: **Volja in moč**. V Ljubljani 1911. Založil L. Schwentner. Ne bom sodil in obsojal. Za to ne čutim zdaleka tiste „moči“, kakor jo premnogi naši kritiki začetijo v rosi mladosti in z njo viharno govore bobneče besede s kritičnih stolcev, ki pa redno preklicano slabo stoje. Napisal bom misel, katera in kakor se mi je rodila, ko sem prebral te tri novelete, s katerimi je zaveslal Cankar na planki satire med svet: Melitta, Mira in Dana. Sok, ki se pretaka po teh mladikah, poganja kljub novi varianti staro cvetje: Ideali so flapnje, naj se človek popenja še toliko k zvezdam, običi vendarle v blatu.

Ali je to resnica, ali ni to resnica? Resnica je vtoliko, da Cankar patološko, beletristično variira in karikira, kar je silno preprosto zapisano v sv. pismu: Duh je voljan, meso je pa slabo — in sv. Pavel bi mu dejal: Ne več modrovati, ampak toliko modrovati, kar je prav. Stari Ovid je pa razodel to reč z znanim: *Video meliora proboque — deteriora sequor*. — Na teh znanih problemih je Cankar napisal o Jakobu Jerebičarju zgodbo: Naj se Jaka še tako trudi, da bi bil umetnik, rokodelec je in bo rokodelec. Ker se ne more otresti te zavesti, mu ne kaže drugega, kakor da konča to vsakdanjost v vodi.

Miha Jošt bi se rad dvignil iz blata k čisti ljubezni. Zaman. Vrne se k vlačugi.

Štefan Bratina je zahrepenel po vzoru, v zvezdah ga je videl, pa še v istem hipu se zakoplje v smrdljivo kloako.

Zastonj hrepenenje (to je pomen Cankarjeve „volje“), ko moči ni. Masa je obrnjena v blato. Duša hrepeni, a telo je leno. Človek mora zakriti svojo goloto s suktnjo hinavščino, a gol je vendarle.

Toda te mase bo pa enkrat konec. Tako-le ga prorokuje pisatelj: „Naj ne bo nikoli do konca izpeta

ta žalostna pesem o siloma udušenem hrepenenju, o zatajeni resnici; ta pesem o gnili vdanosti, iz bojazljivosti rojeni, o modrosti, ki je plašč kesanja in sramu, o visokih besedah, ki zakrivajo nizke misli? Kaj jih ni in jih nikoli ne bo celih ljudi, nerazcepljenih v leno, strahopetno in sito telo, in v osramočeno, zatajeno, lačno dušo? Strašna bi bila ta misel!“ ...

Torej prišli bodo celi ljudje. Sporadično se tu intam že najde kak predhajnik teh celih, „ki seka, samotni in močan — nova pota v goščavo...“ Toda to so šele tako redke prikazni — da se je po edine razveseli komaj vsako stoletje.

S tole prerokbo je Cankar iz blata podal roko drugemu ekstremu in segel po nadljudeh. Potemtakem morajo eksistirati samo ekscentrična bitja — samo stranice — v sredi pa ni nič. To so skoki, ki jih narava sovraži in zato se tudi v povesti tako malo prilegajo. Zaraditega sem vselej hud na Cankarja, kadarkoli mi začne beletristično filozofirati. Zdi se mi, da ob taki priliki vstaja iz grobov tisti tako obrekovani čas, ko se je koncem poglavja zapisalo: „Vidiš, dragi bralec, kam ga je pripeljala ta in ta reč. Torej pazi tudi ti nase itd.“ Zato je kruta škoda, da temu zgoraj označenemu cilju služi toliko krasnih strani, ki same zase razodevajo prelepe in pereče resnice, katere bi nam Cankar pač lahko poklonil drugod in pokazal udinjane v drugi službi.

Naj omenim še tole. Ko sem sedel s temi mislimi ob mizi, je stopil predme kmet: Svetle, žareče oči, na licu začrtana skrb, po brazdah skrbi pa odsev nepognjene volje. Razodel mi je tole: Tekom treh let mu je padlo za tritisoč govedi. Sedaj pa bo zidal nov hlev in si nakupil živine — kljub temu, da nima denarja. — Ko je odšel, sem se ozrl za njim in sem rekel: Če ni to nadčlovek, potem ga sploh ni! Pa to ni tisti izmodrovan Nietzschejev nadčlovek, tudi ne po literaturi na podlagi teh modrosti opisan in orisan

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

V.

Anton Foerster.

Ljubljano imamo vsi zelo radi, vendar nihče niti za trenutek ne dvomi, da je še močno kmetiška. Kar je gosposkega, je le pritiklina. Lajanje golovških psov se na Vodnikovem trgu križa s hreščečimi valčki Lattermannovega drevoreda, in petje viških gostilen sega prav do Zvezde, kjer počasi preide v vojaško razgrajanje udmatskih kavarren. Kar je novejših cest in hiš, so take, da se jim Šentpeter čudi in jih prezira. Spomeniki se dolgočasijo, ker ne vedo, zakaj so tukaj; ljudje jih ne gledajo; oni bi morda gledali ljudi, pa jih tam, kjer spomeniki stoje, navadno ni. Prešeren ima vedno iste obraze pred seboj: zjutraj dijake s knjigami in gospodinje s koši, opoldne zopet dijake s knjigami ter male uradnike in delavce, zvečer nanovo dijake, pa brez knjig, in raznolike gospodične zmerno moderne zunanjsčine. Vmes se še pode tramvajski vozovi, včasih za svojimi lastnimi številkami, včasih za potniki, včasih potniki za njimi. Nesreč v Ljubljani ni. Hodi in dela in živi se počasi, pa dolgo. Ljubljančani smo vljudni, prikupni in prijazni. Kadar hočemo biti sirovi, se zmerjamo v časopisih. Simbol Ljubljane so mlekarice iz okolice, ki so kmetiške kakor mesto samo, a imajo v lasih žimnate vloge.

Je pa cesta v Ljubljani, ki ji je malo enakih. To je Bleiweisova cesta. Tam ni veliko prometa, pač pa je tam prvo solnce in prva pomlad in prvi mehki duh zelenja, ki zaveje iz Tivolija. Vsa cesta je prijetna kakor topla soba starega samca ob zimskih večerih. To je cesta otrok in penzionistov, ljudi, ki gredo naproti solncu in življenju in ki se poslavljajo od njega, cesta vozičkov in žog, s srebrom okovanih palic in skrbno izbranih cigar, cesta svetlih kodrov in kratkih kril, trudnih rok in toplih sukenj.

Na tej cesti boste ob lepih dneh dopoldne pogosto srečali Antona Foersterja. Zložno hodi, včasih pogleda postrani izza zlatih naočnikov, veselo odzdravlja svojim učencem in učenkam, za njim pa gre vonj dobre portorike. Njegovih učencev je legija; kar je ljudi sedanje glasbene generacije, so hodili k njemu v šolo; v koncertnih dvoranah in na vseh slovenskih korih se pojejo njegove skladbe, kajti resnično cerkveno glasbo na Slovenskem je ustvaril on.

Danes to vsi priznavajo.

Slovesno so obhajali njegovo sedemdesetletnico, odlikovali ga in mu čestitali, njegova beseda ima veljavo prvega strokovnjaka, njegovi nazori so zmagali vse pomisleke. Toda preden je Foerster obhajal sedemdesetletnico, preden je žel priznanje in zahvalo, je imel prestati boje, ki so nerazumljivi.

Umeti se dajo le iz razmer, ki so sedaj že pozabljene. To je bil Dežmanov čas, čas narodne boječnosti in nejasnih pojmov. Beseda „nemškutar“, ki je za nas le še zoprni zvok, je tedaj imela pomen in tehtno vsebino. Vsa Ljubljana je bila tedaj še veliko bolj kmetiška kot je dandanašnji. Če je časnikar zapisal besedo „mednarodni“, je pristavil v oklepaju

ANTON FOERSTER

„international“, in če je podlistkar boječe omenil „pritezalno ali privlačilno moč“, se je zopet v oklepaju opravičil: „nekam kosmato, robato, nu, potrpimo, da se nam ušesa uglade“. Takrat je še „Slovenski Narod“ vabil k nemškim pridigam in na „Sokolovi“ maskaradi so prepevali večno pesem „Eduard in Kunigunda“. Časopisi so takrat prinašali velikanska poročila o narodnih veseljih, dopisniki so se bahali s francoščino, vinskega mačka so imenovali „lamentationes fe.is“. Govorniki in pisatelji so jemali najrajši primere in podobe iz rastlinstva, in so rabili besede „tuja cvetlica“ in „domača cvetka rodnih tal“ približno tako pogosto, kakor rabimo danes v istem pomenu „slovensko kulturo“.

Taka „tuja cvetlica, ki se ne bo nikoli udomačila na slovenski grudi,“ so bili Foersterjevi nazori, in le iz skrbi za slovensko floro si je mogoče razložiti one težke boje, v katerih je moral Foerster braniti ne le svoje misli, temuč tudi sebe, svoj dom in svojo eksistenco. Ko mi je govoril o tistih časih, se je nekoliko zmračil, a vidi se mu, da izkuša nanje pozabiti in da je odpustil.

* * *

O svojem življenju in delu mi je Anton Foerster, ko sem bil pri njem na obisku, pripovedoval takole:

„Že ko sem študiral v Pragi pravo, sem poučeval v Smetanovem zavodu; živel sem s Smetanom samim v prijateljski zvezi in se mnogo gibal v praških umetniških krogih. Vzdrževal sem se samo od glasbe in se slednjič tudi posvetil izključno njej. Leta 1865. sem prišel v Senj kot učitelj glasbe in organist v stolnici. Ob prihodu so me kanoniki peljali na kor in me učili, da moram, kadar pride škof v cerkev, zaigrati kavatino, in kadar odhaja, koračnico. Pokazali so mi celo register za boben in činele, ki so veselo spremljale koračnico: bum, bum — bum, bum, bum! Takoj sem jim razložil sestavo orgel in jim pokazal: da se, prvič, s staccato-igranjem pokvari struktura instrumenta; drugič, da se taka godba za cerkev ne spodobi; potem sem jim zaigral marš in nato cerkveno-umeten slovesni preludij, ki jim je bil všeč. Tako sem jih izpreobrnil; nič več niso zahtevali kavatin in koračnic in jaz sem imel mir pred njimi.

Izurjenih pevcev v Senju nisem našel. Naprosil sem nekaj gospe in gospodičen, da so sodelovale na koro, in sestavil cerkven zbor. Dne 25. januarja sem nastopil službo in o Veliki noči sem že izvajal instrumentalno mašo, pa z latinskim tekstom, ker nisem našel nobene glagolske maše, dasi je tam vpeljana glagolica. Kesneje sem moral sam komponirati glagolske maše. — Z nekim stotnikom — Senj je spadal v vojaško granico in je bil pod vojaško upravo — sem ustanovil glasbeno društvo, v katero sem poklical tri soliste s Češkega. Ti so izučili druge in tako je sčasoma nastal iz društva orkester, ki obstoji še danes.

Leta 1867. sem dobil od dr. Ludvika Proháska poziv, naj grem v Ljubljano za pevovodja Čitalnice. Politične razmere na Kranjskem so bile takrat jako žalostne: Slovenci so bili izgubili vse, vladali so Nemci; javno slovensko življenje se je moralo boriti s tisoč nepravilnostmi. To je vplivalo tudi na zbor Čitalnice, ki je jel razpadati; uradniki so izstopali, da se ne zamerijo, drugi pa so bili premeščeni. Vodil sem tudi slovensko opero in opereto v starem gledališču. Igrali so ob nedeljah popoldne. Takrat sem instrumentalno opero ‚Kralj Vondra XXVI.‘, ki jo je sestavil iz raznih imenitnih arij dr. Illner v Brnu.

V ljubljanski stolnici je bil tedaj organist nečak Gregorja Riharja; po odhodu slikarja Goldsteina, ki je prej dirigiral velike orkestralne maše, so za to delo naprosili mene. Leta 1868. je mladi Rihar umrl. Po njegovi smrti se je takratni glasbeni vodja nemškega Filharmoničnega društva, A. Nedvėd, mnogo trudil, da bi pri velikih mašah preskrbovalo omenjeno društvo glasbo in petje v stolnici, kar je krepko podpiral kanonik Zavašnik. Toda večina kanonikov se je uprla; zato so postavili mene na poizkušnjo, in ko se je ta dobro obnesla, sem bil imenovan za organista in kapelnika stolne cerkve; najprej na eno leto provizorično, potem pa definitivno. Dekret je podpisan od poznejšega škofa Pogačarja, ki je bil takrat še dekan.

Preden sem prevzel vodstvo stolniškega kora, so navadno izvajali samo na velike praznike latinsko mašo; kleriki so še peli ‚Jesu dulcis memoria‘ po napevu Sarastra iz Mozartove ‚Čarobne piščalke‘, pevke tercete iz oper, pri pridigi in pri instrumentalnih mašah so izvajali necerkvene intrade s trobentami in bobni — in marsikaj podobnega. Jaz sem začel reformirati. Na Svečnico leta 1869. sem pozval k veliki maši izvrstno sopranistinja gospo Ano Pesjakovo. Popoldne pri blagoslovu sem našel kor prazen — vse pevke so štrajkale. Tako sem se iznebil starega nerabnega zbora in sestavil novega iz mladih pevk in raznih gospodov, tako da smo že v nedeljo peli latinsko mašo.

Leta 1867. je bilo ustanovljeno ‚Cecilijino društvo‘, pri čemer je bilo tudi veliko nasprotstva.

Ko smo prvič peli v stolnici pri polnočnici vse latinsko, se je začel boj zoper mene. Napadal me je zlasti Alešovec v ‚Brenclju‘ in ‚Slovencu‘, zagovarjala pa sta me župnika Aljaž in Bernik v ‚Slovenskem Narodu‘. Quae mutatio rerum — kajne!¹ Alešovec mi je očital, da vpeljujem husitsko petje, da se ne poškopim z blagoslovljeno vodo, kadar pridem v cerkev, da sem skop in nemsčutar. Napadal je celo moje družinsko življenje in zložil ‚Pesem od šenklaškega šomaštra‘, ki se je začejala takole:

Jaz sem pa s Pemskega z lačnim trebuhom
v kranjsko deželo privandral za kruhom.
Tukaj je dosti našega folka,
Kranjca imamo za božjega volka.

Kar smo peli na stolniškem koro, je bilo nekaterim ‚žalostno petje brez viže‘ in neprestano so zdihovali za Riharjem, katerega je pa Aljaž že takrat označil kot nadarjenega samouka, ki je živel v muzikalično izprijenem času, ki je toliko arij pobral od vojaških band, posnel po Schiedermayerju, povzel nemske in

¹ Aljažu so že takrat nekateri zamerili, da piše v ‚Slovenski Narod‘. On je odgovoril: „G. Jurčič, od mladosti mi znani, zmerni in takti pisatelj, in sedaj urednik Sl. N., pa mi je dal častno besedo, da ‚Narod‘ vere in duhovnov ne bo napadal, in to mi je zadosti.“ — Sl. N. 1880, 36. — I. C.

laške cerkvene in posvetne napeve iz operet itd. In rajni pesnik Resman je pisal o meni: ‚V središču Slovenije, v belej Ljubljani, v šoli in cerkvi je glasba v rokah tujcu, nehvaležnemu izdajalcu — praktičen kruhoborec, ta pri nas igra glavno ulogo!‘

V stolnici smo torej o Božiču peli latinsko, pri frančiškanih pa slovensko. Po tej slovenski maši pri frančiškanih in med gnusnimi napadi ‚Brenclja‘ me je prijel kanonik U., ko sem prišel k njemu kot blagajniku zaradi kvartala:

— Zakaj niste peli pri polnočnici tudi slovensko kakor pri frančiškanih?

— Ker se ravnam po cerkvenih predpisih.

U. se potrka z roko vrh čela in me vpraša:

— Kako ste se mogli predrzniti (ipsissima verba!) peti o Božiču Allelujo?

Smehljaje kažem z roko tudi na čelo in rečem:

— Kaj pa molijo gospodje pri maši? Tecum principium ... Alleluja!

— Ampak ljudstvo ni navajeno! In v nedeljo ste peli na koru celo škalo!

— Zakaj bi ne mogel skladatelj v spremljavi uporabiti š kale? (Pela se je lepa Gerbičeva pesem: ‚Srce v milih čutih gōri!‘.)

Po čudnem razlaganju izreka Vox populi vox Dei se je razprava končala. Podobno me je prilično v zakristiji, kjer sem nekaj vprašal, ogovoril sicer jako pobožen in rigorozen gospod:

— Zakaj niste danes peli pesmi ‚Za Bogom častimo‘?

— Ker je preveč posvetna in necerkvena.

— Pa je ljudstvu všeč!

— Ljudstvu je tudi greh všeč!

V tem trenutku se dr. Gogala, ki je bil navzoč, nasmehlja in prikima. To je namreč tista večna komedija: Ker je ljudstvo neumno, bodimo še mi! Ne. Mi smo poklicani, da ljudstvo izobrazimo!

Takrat nisem užil mnogo veselja, pač pa veliko bridkosti. Ob času Alešovčevih napadov so celo branjevpile za menoj na cesti: ‚Lajzon, lajzon!‘. Dasi sem imel nekaj prijateljev, ki so mi zaupali, me zagovarjali in podpirali, je postalo boljše šele tedaj, ko je postal Pogačar škof. On je bil ves naš. Pisal mi je celo iz Rima, kjer se je mudil na vatikanskem koncilu, in mi dejal v pismu: ‚In St. Peter hörte ich einige Ämter, die mich aber, bis auf Einzelnes, nicht angesprochen haben. Ich muß sagen, daß ich mich nach dem Gesange der Laibacher Domkirche sehne ... Ich ersuche Sie noch schriftlich, durch nichts sich entmuthigen zu lassen und auf dem betretenen Wege standhaft

auszuhalten ...‘. In tako je dobra stvar počasi zmagala. Vsem neprijateljem sem odpustil. Vedno sem se tlažil, da moji stvari borbe ne bodo škodovale, četudi jaz padem; delal sem naprej, ostal mirne krvi in nisem nikoli izgubil ravnotežja.

Kako komponiram, hočete še vedeti? Ko sem komponiral svojo opero, sem bil tako preobložen z delom, da sem pisal pred kosilom, po kosilu in popoldne v kavarni pri kavi. Komponiram vedno pri mizi, kajti kdor komponira pri klavirju, ni komponist. O glasbi sodim, da je nje naloga spremljati pesem. Italijanske opere so obstajale iz samih melodij, naj je bil tekst kakršenkoli. Gluck je začel delati v novi smeri, po njegovi poti sta šla Mozart in Weber, katerega je posebno čislal Wagner. Ta je dvignil opero do vrhunca, ker je združil v gledališču vse: glasbo, katero imamo samo zase v koncertni dvorani, slikarstvo, ki ga gledamo v galerijah, dramatiko, ki je del poezije. ‚Gorenjskega slavčka‘ sem že komponiral v novem genreu. Vsaka oseba govori tako, kot ji pristoji. Krčmar poje drugače kot vitez in hlapec drugače kot kralj.

Tega v novejši struji ni več. Tu je oseba karakterizirana le v besedah in kroju, ne v petju, ki je pravzaprav le recitacija. Zato mnogim novejša glasba ni všeč. Ali bo zmagala, ali ne, je še odprto vprašanje; gotovo pa je, da je pretirana. Poglejte! Slavni dirigent Felix Weingartner piše o moderni glasbi takole: ‚Odprimo moderne opere! na celih straneh najdemo dialoge in razprave, pri katerih se zastonj izprašujemo, kaj ima pravzaprav vse to, kar se nam v recitativih z leitmotivskimi spremljevalnimi ilustracijami v orkestru prednaša, opraviti z glasbo. Često nam pri takih mestih sili vzklik na ustnice: Tak molčite že enkrat tam spodaj v orkestru; jaz bi rad razumel, kaj ti gori na odru pripovedujejo! In vidite, drugod pravi: ‚Tu se godi tako kakor drevesom, ki so jih napadle ovijalke: en bršljan, ki se vije krog debla, ga le krasi; če pa loze prerastejo celo drevo, ga požro. Tako je naš moderni ilustrirajoči orkester počasi požrl ... petje.‘

Foersterjev spomin — kakor vsa njegova osebnost — je še mlad in čil kljub poznim letom. Tudi njegovo pripovedovanje je živahno, dovtipno. Naglas mu je včasih češki, semintja se mu zatakne beseda; tedaj si pomaga z zgovorno mimiko. Sicer se ne giblje veliko. Kadar hoče pojasniti svoje misli, sede h klavirju, krene nekoliko z glavo proti rami in jo dvigne ter udari. Poredkoma si seže v lase, ki so osiveli v letih, izkušnjah in težkih skrbih umetnika.

(Dalje.)

se z večjim ali manjšim uspehom bavili s tem predmetom, tako Réclusa, Hellwalda, Henschlinga, tudi uradni Buletinul soc. geogr. Romane 1876, ki določi število vseh Rumunov na 10 milijonov, kar je za tisti čas vsekakor preveč, nadalje list „Daheim“, ki privoščiči Rumunom celo 600.000 Židov, Karasina, Kieperta itd. Fievers pravi, da so Židje različnega pokoljenja, večkrat tudi španskega, od leta 1878. dalje imajo iste pravice kakor druge narodnosti. O Ciganih (200.000) nam omeni, da se poslužujejo večinoma

rumunščine kot občevalnega jezika. Iste številke itd. navaja tudi Yearbook 1897. Še 1900 so našteali poleg Rumunov — 88·2⁰/₀ — nad 269·000 Židov, okoli 250.000 Ciganov, 40.000 Turkov in Tatarov, 45.000 Bolgarov in Rusov i. dr. Glede Ciganov in Židov zavzema torej Rumunska kar najčastnejše mesto; če pomislimo, da je sicer posestvo večinoma v rokah maloštevilnih bogatašev, bojarov, potem se nam mora rumunski kmet res smiliti. Koncem l. 1908. so prebivalstvo cenili na 6,772.000. (Dalje.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

VI.

Ksaver Meško.

„Jaz hodim ob nedeljah k Devici Mariji na Zili k maši, ker je tam slovenska pridiga,“ mi je dejala moja sopotnica, ko se je vlak ustavljal pred Beljakom, in je še pristavila: „O, Meško je prijazen in tudi bogu-služen gospod!“

„Glej jo, sodbo,“ sem si rekel, „ki prevaga literarno, kakor prevaga tovor žoltega zlata breme drobnih plev,“ in sem izstopil. Premeril sem Beljak ter se napolnil po zložni vkrebrici proti Meškovi župniji.

Ta kos slovenske zemlje je ves drugačen kot gorenjska stran. Nje čudno oblikovani vrhovi se zde kranjskemu očesu, ki je vajeno mirnih črt naših hribov, kakor pohabljenici; če bi jih narava bila spočela v pijanosti, bi jih skoro ne mogla roditi drugačnih. Ta kos slovenske zemlje je bolan. Vprašal sem dvakrat za pot; prvič sem moral govoriti nemško, drugič sem se menil s pastirico, šoli še neodraslo, šibko deklco — in o slovenščina, ti jezik vseh jezikov, ti sladka mešanica slavčevega polnočnega narečja in rezkih krikov kraljevo-jeznih orlov, ki se za plen borijo nad prepadom, ti gibčni veter vonjivih blagoglasij, ti čista jasnost, bolj čista od jutranje prozornosti neba, ti zlahtni sok, sladak in opojen kot staro vino, tu si bila po vonju in po okusu in po bistrini kakor sluzasta mlakuža in po gibčnosti kakor dete nebojčeno, ki je zamenjalo za prožnost lastnih nog okornost tujih bergel. Severno krilo slovenskih pljuč je jetično; tujina ga je razdejala in razgrizla. Vse nade, da se nam kdaj rane zacelijo in da homo še kdaj pili sočni zrak svoje zemlje z zdravimi dihalci, so nade jetičnika, ki najbolj upa, ko je smrt najbliže. Tem ranam ni vzknila zdravilna roža in le naša skrb in naše samozatajevanje bo storilo, da morda zvašené. —

Ko sem zavil okrog roba, se mi je prikazala Meškova cerkev. Stara gotska stavba, s potlačanim zvonikom tistega značilnega nemškega tipa, ki takoj spomni na zakotnega, vase pogreznjenega modrijana, upornega in nezadovoljnega reformatorja. Stopil sem še mimo nemške šole in nemške gostilne ter se znašel pred čednim, enonadstropnim župniščem, ki je prijazno pozdravljalo z oken z zelenim in rdečim pozdravom rož. V veži sem srečal staro žensko, Meškovo gospodinjjo.

„Kje je gospod župnik?“

„Mislim, da modlijo.“

Medtem je že stopil Meško z brevirjem v roki iz cerkve in me spremil v svoje stanovanje. Presenetila me je velikanska množica slik; slike v veži zgornjega nadstropja, slike v vseh treh sobah, slike na steni in na stojalih, na mizicah in povsod, kjer so mogle dobiti ped podlage; vrhutega mrgole v paradnem koraku po zidovju še vojaško sklenjene čete razglednic, popisane od nešteto rok. Slike so večinoma barvane reprodukcije, dasi je tudi dokaj originalov; posebne lepote jim nisem mogel presoditi; prej bi rekel, da so slabe. Toda to vrvenje barv, ta množica prizorov, ki se skokoma menjavajo in zadevajo, ta večni nemir kretenj bega oko, draži živce, zbada domišljijo. Zdelo se mi je, da je ta platneni odsev življenja Mešku potreben v njegovi samotni.

Meško je v življenju tak kot v knjigi: mehak, obziren in vljuden. Zdi se, da mu je surka potreba in galantnost dolžnost. Njegov drobní, rahlo začrtani obraz — zlasti ker je obrít, spominja močno na žensko — se je sedaj, ko se mu na temenu boči globoka pleša, precej podaljšal. On govori mirno, skoro brez kretenj, s štajerskim naglasom, z vljudnim nasmehom na ustnicah in z neopaznim humorjem, ki mu le v lepih očeh poseva. Ko se nit pogovora pretrga,

zamrmra nerazločen „Hm, hm!“ ali vzdihne z veselo ironijo: „To je húdo, o, to je húdo!“

„Pisateljski pot je trnje. Če bi ga pričel še enkrat in bi ga poznal tako, kakor ga poznam sedaj, resnično, ne bi ga nastopil! Ker kaj čaka človeka na njem? Nešteto razočaranj, sitnosti, krivic in poniževanja. Naše delo je težko in ni nikakor šala. Mnogi mislijo, da pišemo za kratek čas in igraje. To je velika zmotá. Če delam pet ali šest ur na dan, ne morem vso noč spati. To ni šala — ne, ne! Tisti mladi ljudje, ki tako hrepene po pisateljski slavi, ne vedo, kako grenkega kruha si žele. Kaj neki imam

— Ti, mali Meškec, kam pa greš?

— Ti, mali Meškec, ali hočeš cukra?

Seveda bi ga! a dala mi ga ni nikoli. Tej nevolji sem dal duška v dolgi pesmi.

Prvo delce v prozi sem spisal v tretjem gimnazijskem razredu: ‚Starši in sin‘. Poslal sem ga ‚Družbi sv. Mohorja‘. Odgovora seve niko‘i. A glej, čudo! Ko razgrnem poleti l. 1908. neke sobote ravnokar došli ‚Mir‘, berem tam v veliko svoje začudenje ‚Starši in sin. Spisal France Meško.‘ Pod črto pa: ‚To povest je spisal M. kot tretješolec v Ptujú. Slučajno nam je prišla v roke in jo priobčujemo.‘

od svojega truda? Slavo? Mene ni osrečila in mislim, da tudi drugih ni. Ali denar? Če povem, da sem pisal ‚Na Poljani‘ štiri leta in da sem dobil zanjo 820 K, lahko preračuni vsakdo sam naše sijajne honorarje.

Pisateljska strast se je v meni vzbudila prav kmalu. Nekoč sem izteknil v šoli na prazni klopi za pečjo, kjer je bila nekaka knjižnica nadučiteljeva, zvezek pesmi. Ko mislim sedaj nanje, se mi dozdeva, da so bile Orožnove. Te so me tako navdušile, da sem se poizkusil v pesništvu tudi sam. Prve verze sem spesnil o poštarjevi Pepiki, moji součenki. Živo in lepo dekle je bila, zato sem jo imel prav rad. A obenem sem se srdil nanjo, ker se je vedno šalila z menoj in me zasmehovala. Lotila se me je, kjerkoli me je videla:

— Ti, Meškec, zakaj si pa tako majhen?

F. Meško

Velika škoda za naše slovstvo tiči v tem, da nimamo ali vsaj nismo imeli od Stritarja do najnovejših časov nikogar, ki bi vzgajal mladi naraščaj. Uredniki leposlovnih listov bi prišli v prvi vrsti vpoštev, pa so

navadno z delom preobloženi. Ker ni šole, se marsikak talent ne more dolgo prav razviti, drugi se razvijejo enostransko. Marsikoga, ki se ne zaveda dovolj svoje moči, splaši trda, dostikrat zasmehljiva sodba, ki jo sliši o svojih prvencih. Spominjam se, kako sem poslal l. 1896. iz bogoslovja v Mariboru rajnemu dr. Lampetu črtico ‚Moj prijatelj‘. Pozneje jo je prinesel, nekoliko opiljeno, ‚Zvon‘. Nekaj časa čakam ves nemiren odgovora — in glej, nekega dne priroma rokopis po pošti nazaj in z njo precej ironično pismo g. doktorja: ‚Bral sem in bral in sem pričakoval z veliko napetostjo, da pride zdajzdej nekaj velikega in pretresljivi-

vega, a zastonj . . . ' Ton pisma me je ranil. V jezi sem sedel in napisal v nekaj večerih 'Hrast' ter ga poslal 'Zvonu' (1896). Tedanji urednik se ga je močno razveselil. Ob koncu leta ga je mladi literarni klub dunajski (Vidic, Govekar, Župančič, Eller) ocenil izredno laskavo v 'Slov. Narodu'. Jaz sam smatram delo za eno svojih najboljših.

Sicer sva se pozneje z dr. Lampetom sporazumela. Ko sem bil že nastavljen v dušnem pastirstvu, me je povabil k sebi. Ker sem bil ravno namenjen k pokojnemu Resmanu, sem se oglasil tudi v Marijanišču. Tedaj sem spoznal v dr. Lampetu odkritega in blagega moža, učenjaka in miselca in sem se ga naučil spoštovati.

Pozneje sva se nekoč zopet sporekla. Poslal sem mu rokopis 'Norec' (Mohorjev koledar, 1900). Vrnil mi ga je s pripombo: à la Tavčar. Odkrito povem, da tega še danes ne razumem; vse pri Tavčarju ni nikakor slabo in jaz sem prepričan, da se bodo nekatera dela Tavčarjeva še tedaj brala, ko bo na mnogi drugi sedaj slavni knjigi ležala debela plast prahu. — Tako zavrženo črtico sem malo predelal in jo poslal 'Družbi sv. Mohorja'. Odbor jo je rad sprejel, a eno mi je naročil: konec naj zasučem tako, da se Jakobè pred žalostno svojo smrtjo izpove! Debelo sem pogledal to zahtevo: Norec je in okoliščine, v katerih umira, so take, da je skoro nemogoče ugoditi pobožni želji celovškega odbora. A če gospodje vsekakor hočejo, v božjem imenu! In izpovedal sem ga na papirju.

V dijaških letih sem bral mnogo. Poleg slovenskih pesnikov in pripovedovalcev mi je najbolj ugajal Dickens. Spominjam se, da me je zelo navdušil tudi Dahnov roman 'Kampf um Rom', toda druga njegova dela me že tedaj niso posebno ogrela. Ni mi ugajalo, da postopa pisatelj z zgodovino tako neusmiljeno in samovoljno. Tudi sovražstvo proti papeštvu ne. (Kajti dasi smo bili tedaj vsi hudi liberalci, smo prav lepo molili jutranje in večerne molitve in smo se oglasili na poti v šolo vsak dan brez izjeme v cerkvi.) Povsem drugače pa je vplival name veliki rojak Dickensov Valter Scott. Prvi roman Scottov, ki sem ga dobil kot četrtošolec v roke, je bil 'Ivanhoe'. Takoj me je povsem očaral in prevzel žar romantike in toplota Scottovega pripovedovanja. Mislim, da ni bilo glavno, ker je delo zgodovinsko, ampak ker ga je pisal velik pesnik. In srčno sem se veselil, ko sem pozneje naletel na Heinejevo sodbo, ki je nazval Scotta največjega pesnika Britanije. Moj bivši katehet, dr. Janežič, izredno inteligenten in izobražen gospod, me je opozoril na Byrona. Bral sem ga z veseljem in menim, da je precej vplival name po svoji mehkobi in tudi psihologiji. — Nemški zgodovinski romani, ki so brez globoke poezije in brez visokega poleta, me pa niso mogli navdušiti. Najbolj mi je ugajal Scheffel in Weber s svojim

polzgodovinskim epom 'Dreizehnlinden'. Iz nemškega slovstva sem sploh rajši bral drame in pesmi nego romane.

Z naslado sem čital Shakespearejeva dela, Pellicovo 'Francisko z Rimini' — pač dva nasprotna svetova — sem znal skoro napamet. Izmed Slovanov sem se bavil precej s Sienkiewiczem, ki pa se mi je zdel večji mojster v grupiranju nego polnokrven umetnik, dasi je tudi v njegovih knjigah mnogo mest, polnih neposrednje, samonikle poezije in pisanih z mogočno umetniško energijo. Izmed Rusov sem bral v letih študij Puškina, Lermontova in Korolenka. Tolstega tedaj še skoro nič, od Turgenjeva le nekaj krajših novelic in 'Poezije v prozi'. 'Lovčeve zapiske' sem dobil v roke šele v prvem letu bogoslovja, z drugimi njegovimi romani pa sem se seznanil pozneje.

Zato se je motil dr. Vidic, ko je pisal, da so na moj roman 'Kam plovemo?' zelo vplivali 'Otci in sinovi'. Res, da citiram v romanu neko mesto iz teh; toda ta citat sem povzel iz drugotnega vira, ne iz Turgenjeva samega. Ravnotako se je motil, ko je pisal, da sem izdelal roman pod vtiskom Colomovih 'Malenkosti'. Tudi to delo sem dobil v roke šele štiri leta potem, ko je moj roman že bil napisan.

S povestjo 'Kam plovemo?' je pa bilo takole: V velikih počitnicah l. 1896. sem poslal tedanjemu uredniku 'Zvona' troje ali četvero prvih poglavij romana, češ kaj poreče. Prof. Bežek mi je koncem novembra izporočil, naj pridno nadaljujem, ker porabi stvar za uvodno povest v prihodnjem letniku. Seve sem se nemalo ustrašil. Ne bi mi bilo ravno prijetno, če bi zvedel semeniški ravnatelj, da pišem obširen roman za 'Zvon', zoper katerega je ravno takrat vladalo precejšnje nasprotje, zlasti v duhovniških krogih. In napisati ob obilnem učenju zaokroženo delo, ni bila šala! — Dobro so mi služila za razvoj dejanja razna opazovanja življenja v Ormožu, Ptuju, Celju, posebno po čitalnicah. Vendar se delu pozna, da ni pisano v mirnem času in ne po enotnem načrtu. Tekom leta sem marsikaj drugače zasnoval, a izpremeniti se ni več dalo, ker so bila prva poglavja že tiskana. Tedaj sem se zarotil, da ne dam ničesar več iz rok, dokler ni spisano do konca. Zato sem kesneje odklanjal vsa vabila urednikov, naj jim napišem daljšo povest, ki jo lahko pošiljam sproti. Le 'Cirila Zavozla' sem dajal po polah, ker je tiskarna morala imeti rokopis.

Vprašali ste me prej, zakaj sedaj manje pišem. Deloma je tudi to vzrok: vsak rokopis prepisem petkrat ali šestkrat, in menim, da je to stvari v prid. (Kljub temu se ne morem pohvaliti, da bi bil kdaj s katerimkoli svojim spisom popolnoma zadovoljen.) Dobro bi bilo, ko bi se tudi naši mladi navadili junško prepisovati."

„Prepisovati?“

„Da, prepisovati, toda sebe, ne drugih. S tem bi izvili javni sodbi, ki moderno vse preveč podcenjuje, zadnje razloge iz rok. Kajti moderne pri nas v resnici še ne znajo prav ceniti. Formo ji sicer morajo priznati, toda očitajo ji, da ni ustvarila velikih del, ampak same črtice. Moj Bog — kakor bi umetnost merili po foliantih in kakor bi na eni sami strani ne moglo biti več lepote nego v mnogih debelih zvezkih kekega romana! V zadnjem času se je vendar mnogo dobrega napisalo! Odrekati nam ne morejo, da smo slovensko slovstvo povzdignili, in če nam očitajo pomanjkanje ‚idej‘, naj pogledajo naše toliko spoštovane prednike ter doženejo, koliko ‚idej‘ smo od njih podedovali in s kako lahkomiselnostjo smo jih zapravili.

Že iz tega razvidite, kaj sodim o naši kritiki. Velikokrat se mi zdi površna, tako površna, kakor bi kritik ocenjevanega dela niti prebral ne bil, in neredko tudi pristranska. Naj bi se vendar že enkrat sodilo po estetskem, ne po političkem zakoniku! Pri nas so razmere take, da bralec, ko vidi v začetku ocene ime pisatelja in spodaj podpis recenzenta, takoj ve, kako se bo glasila literalna sodba; in to je nezdravo. Dobra kritika obstoji v tem, da mi mož odkrito in razumno pove, kaj je dobro in zakaj, kaj je slabo in zakaj, ter da mi da resne nasvete.

Jaz imam s kritiko, javno in zasebno, nekaj bridkih izkušenj. V zabavo Vam povem, kako me je sodil moj rajni škof Kahn. V ‚Matici‘ izšlo ‚Izgubljeno dušo‘ si je dal predstaviti in je bil z njo še precej zadovoljen, le fraza ‚Oči so se srečale‘ se mu ni zdela popolnoma pravovernna. ‚Das hat mir nicht gefallen‘ mi je rekel ob neki priliki. ‚Übrigens möchten ich nur wünschen, daß Sie keine Humoresken schreiben.‘ Ko je izšel ‚Mir božji‘, je bral kritiko o njem in mi je zopet ob priložnosti dejal: ‚Sie haben wieder was geschrieben, was nicht recht koscher ist.‘ Jaz sem mu stvar pojasnil, opozoril ga na oceno dr. Evg. Lampeta, pa sva se pobotala.

Kritika se mi torej ne zdi povsem zanesljiva, zlasti kadar govori o moderni. Vendar pa moram priznati, da je tudi na naši strani precej krivde. Naši

mladi pišejo za — denar; povejmo odkrito, da je to naša nesreča. Kajti v tem nesigurnem, bednem življenju se kmalu začno mešati pojmi slovstvenega dela iz krokanja. Tudi ni v njem časa za študij jezika, zgodovine, človeka — sveta in sebe. Ko bi si vzeli potrebni čas, se zlasti malo ozrli v zgodovino, bi izginilo tisto literarno špiritiziranje s psihološkimi fantomi; dobili bi težka in resno premišljena dela, ki bi bila krona moderne.

Revščina je en vzrok naše literarne bede; drugi vzrok se mi zdi pomanjkanje stika med slovstveniki. Literatura bi se zelo poživila, če bi se redno shajali na pogovore. Največji ljudje so brali svoja dela in vpoštevali prijateljske nasvete; Tolstoj, ki je imel dovolj lastne moči, je ravnal tako in bi smeli tudi mi. Naravno središče slovstvenih jour fixeov bi bila Ljubljana. Prepričan sem, da se bo, če se uvedejo, njih vpliv v našem slovstvu poznal in da bo marsikateri spis, ki ga pisatelj pred tovariši prebere, pozneje drugačen ter boljši.“

Medtem se je bilo že zvečerilo. Ure so pretekle kot hip. Ko sva stopila z Meškom iz hiše, da greva na beljaški kolodvor, je bila vas in cerkev in vsa okolica v senci; skaloviti vrh Jepe pa je rdel kakor v žaru tleče žrjavice. Vas se je bila čisto umirila. Le ko sva prišla mimo koroško-revne bajte, je skočilo s ceste k Mešku dvoje otrok:

— Grüß Gott, Pfarrer!

— Grüß Gott, Kinder!

In ko sva se oddaljila za nekaj korakov, še klic od bajte:

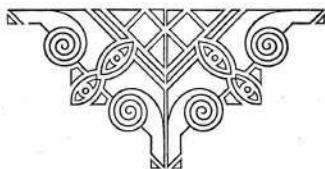
— Pfarrer, Pfarrer!

In Meškov odgovor:

— Brav sein, Kinder!

Vlak je že skoro odhajal, ko sva dospela na kolodvor. Še en pozdrav skoz okno pred odhodom. Na nebu so se po viharnem dnevu kupičili oblaki čudnih oblik in barv, kot bi jih bil izbljuval pekel. Bilo mi je skoro tesno po tej deželi; in Meško je sam v njej.

(Dalje.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

VII.

Ivan Cankar.

Potrkal sem v prvem nadstropju gostilne na Zgor-
njem Rožniku.

„Noter!“

Ivan Cankar je napol ležal, napol slonel v postelji in kadir cigareto. Nad njegovo glavo je žepna ura neizprosno kazala osmo. Sredi nad posteljo se pritiska steni izrezljano stolpičasto stojalo s porcelanastim kipom Matere božje, pod njim veliko jajce iz zlatorumene pločevine. „To je eno najnežnejših daril, kar sem jih prejel v življenju,“ mi je pozneje rekel Ivan Cankar. „Ko sem se mudil na Štajerskem, so mi v tem poslali prve rožniške vijolice.“ Na nočni omarici ob postelji leže ostanki cigaret in reklamni list cirkusa Strassburger. V knjižnici med obema oknoma kaže v zgornjih dveh predalih bahaški Brockhaus svoja široka, zlatopisana hrbitišča, pod njim stoji ubogi Valvasor s svojo davno „Častjo vojvodine Kranjske“, zraven njega zbrana dela Molierova, nekaj novejših slovenskih knjig, pričeti in napol izdelani rokopisi, spodaj Roseggerjevi zbrani spisi in več letnikov njegovega lista „Heimgarten“.

V prijazno sobo je lil skoz odprta okna hladen jutranji zrak.

Sedel sem na zofo. Ivan Cankar se mi je opravičil, da je ob tej uri še v postelji, češ da redno vstaja ob šestih. „Sicer sem se pa danes že nečesa lepega spomnil. Tistih zimskih večerov doma, ko smo otroci sedeli po cele ure na peči in se menili bogvekaj. Sami smo že takrat natanko čutili lepoto teh pogovorov in smo si tudi rekli: ‚Pojdimo se pogovarjat!‘ Te pomenke bom enkrat popisal: zgolj tihe besede, ker ena sama glasna vse uniči.“

„To je težko.“

„Najtežje. Ah, Župančič je zadnjič izgovoril veliko resnico: Mi nismo nič drugega kot delavci, navadni delavci. Tega ljudje ne vedo in marsikateri izmed nas tudi ne. Kdor bi me videl ob osmi uri v postelji, bi tega ne verjel zlahka, pa je le res.“

„Kdor lepo piše, piše s trudom in bolečinami: kakor bi z obema rokama stiskal lastne možgane; vsak stavek je kaplja krvi iz njih.“

„Ta primera je dobra. In pomisli, če je človek še nervozen! Ko sem bil na Dunaju in pil čaj z rumom — ali pravzaprav rum s čajem — se mi ni enkrat zgodilo, da sem vrgel pero daleč po fleh.“

Kljub temu, da je tožil o nervoznosti, je izgledal mlad in svež; le ko si je nanovo prižigal cigareto, sem opazil, da mu roka lahko vztrepetava.

„Ti, ali hočeš biti neskončno vljuđen?“

„Ne.“

„Samo enkrat bodi!“

„No?“

„Pojdi v kuhinjo po črno kavo. Reci, da je zame, pa boš že dobil pravo skodelico.“

Prinesel sem veliko mero črne kave. Ko jo je izpil, se je obrnil klavrno proti vratom in prinesel izpred njih osnažene čevlje.

„Ah, sedaj pride hudo opravilo. Najprej bom levega.“

„Zakaj?“

„Ker je težji. Tako. In sedaj pride prijetno opravilo!“

Potopil se je v vodo kot razposajen otrok.

„Ti, ali veš, kako se je Aškerc enkrat vendarle dobro odrezal? Navdušena gospodična mu prinese iz zgolj spoštovanja šopek. Ta se pa obrne in pravi: ‚Počakajte, gospodična, da si zobe spucam!‘“

„On je rekel: osnažim.“

„Seveda. Jaz bi rekel: spucam. Ne, jaz bi sploh nič ne rekel!“ —

Stopila sva dol in sedla pod češnjo pred steklenim salonom. Solnce je že bilo visoko, nad smrekovjem rožniških gričkov pa se je vlekla tanka mlečnata megla.

„Kako živiš tukaj?“

„Še nikdar nisem živel tako srečno kot sedaj. Semkaj sem prišel, ker sem bil željan miru in samote; v samotni človek bolje vidi samega sebe kot na ulici. Koliko bolj pravilno in koristno je, da gre človek jabolka prebirat, kot bi bral v kavarni nemške časopise. Ko sem se vrnil domov, sem spoznal, da je vse nekaj drugega, če človek stoji doma, kot če misli na dom; če je še tako krepak, se mu v tujini mora odtujiti. Ko sem bil na Dunaju, sem videl domovino kakor gledam znanca na fotografiji, namesto da bi govoril z njim in mu gledal iz oči v oči.“

„Kako delaš?“

„Jaz sem najbolj len človek na svetu; len pisati. Sicer pa delam z mislijo neprestano, še v sanjah in prvi trenutek, ko se zbudim; menim, da zato, ker ne napišem niti ene besede, ki bi vedé bila neresnična.“

Reda nimam in pišem, kadar je. Vendar če navsezgodaj sklenem še v postelji, da bom kaj napisal, je gotovo narejeno še isti dan. Kadar pišem, sem

silno slabe volje, ker se mi ne zdi nikdar dovolj dobro. Stavček za stavkom pretehtavam v ritmu in besedi ter vidim, da je zanič. Ko bi človek ne imel daljnih misli — kaj da bo — bi že zdavnaj pustil to neumno pisarjenje. Vrhutega imam še drugo veliko napako: preveč načrtov. Okrog mene so kakor robidovje, da ne morem naprej, kot bi hotel. In ravno najlepši načrti niso nikoli izvršeni! Tragedija iz slovenskih kmetskih puntov mi roji po glavi že osem ali devet let; cele scene vidim pred seboj, a napisati jih ne morem. In z Lepo Vido je bila ravno taka reč; dolgo sem jo nosil v srcu, in ko je bila na papirju, sem z začudenjem opazil, da je pesem in ne drama, kar bi imela biti. Stanje človeka, ki na tragedije misli in feljtone piše, je silno žalostna reč.

K delu me najbolj podviza — jezca. Politične in literarne oslarije zapeljejo človeka k pisarjenju, da si srce ohladi. Za narodov blagor, Gospa Judit, Bela krizantema so nastale tako. Ko bi jeze ne bilo — Bog jo blagoslovi!

Tvarino torej pripravim že prej, vsa poglavja so natanko pred menoj. Hlapce sem pisal tako živo, da sem obraze videl in glasove razločeval. Zato pišem strašno hitro. Stavci pravijo mojim rokopisom „špeh“, ker je skoro ni besede, ki bi bila prečrtana. Pohujšanje sem napisal v štirinajstih dneh, za svojo najdaljšo povest Na klancu nisem potreboval več kot tri tedne, Hlapca Jerneja sem pisal sredi volilne agitacije, ko sem tudi sam kandidiral. Zato pa sem imel s Krizantemo opraviti tri mesece in sem visel nad kratkim Očenašem v Hlapcu Jerneju in neznatno pridigo v Martinu Kačurju dneve in dneve.“

„Zdi se mi, da ti je kritika najbolj opravičeno očitala razblinjenost, pomanjkanje kompozicije; iz tega moram sklepati, da nisi imel jasnega načrta, preden si začel pisati.“

„Ne, načrt je bil vedno pred menoj! V notes, ki mi traja, dasi je majhen, štiri do pet let, si napišem eno samo besedo ali stavček, ki ga vlačim leta in leta s seboj, dokler ne pade kakor zrel sad sam od sebe.“

Sedaj, ko govorimo o kritiki, ti povem tole: Eno knjigo so mi popolnoma narobe, napak in hudobno razumeli. To je bila Hiša Marije Pomočnice. Pri njej sem imel kot student čisto misel. Ravno zato me je tista kritika ujezila, dasi je treba sicer velikih literarnih škandalov, preden pridem v jezo. Ideja Hiše ni svinjarska, ampak tragična: štirinajst bolnih deklet, ki čakajo v smrti življenja in zdravja. Eden pasus je tak, da bi ga v drugič ne napisal več, ker je nepotreben in dvoumen. Zato sem v ruskem prevodu prepovedal tiste strani in v češkem tudi. Pri Slovencih pa naj ostane! Ravno zato, ker so slovenski narodnjaki, frakarji in fijakarji željni pohujšanja, naj ga pa imajo.“

„Kako se je začela Vaša šola?“

„Veš kaj! Okrog leta 1895. je bil med nami splošen gnus, ki

ni bil samo literaren. Hodili smo na shode, gledali svet ter bili silno vznemirjeni. Vedeli smo, da z verzi ne bo nihče renoviral naroda. Bilo nas je veliko; sešli smo se bili v dijaški Zadrugi, kjer smo si brali in ocenjevali spise, Župančič, Murn, Kette, Alojzij Merhar, Stefe, Lužar, skoro vsa sedanja socialistična inteligenca.“

Juan Canary

Nobenega nimam tako jasno v spominu kakor Ketteja. Tisti portret v zbirki mu ni prav nič podoben. Čeprav sem slab risar, vendar sem ravno njega dobro pogodil; škoda, da se je tista risba izgubila. V obraz je bil lep fant, v život čokat in v hoji racāv. V svojem stremenju in mišljenju je bil med vso svojo družbo najgloblji in najvišji. Njegov duševni razvoj je bil tako nagel, krepak in naturen, kakor drugega nobenega. Zadnjič mi je rekel Gregorka, najin prijatelj: „Rajši bi bil ti umrl!“ — Gregorka je bil grob, ampak prav je imel.

Kette je bil vsaj na lice zmerom vesel, poln dovtipov in prijetnih hudobij. Murn pa je bil skoraj zmerom zamišljen in malobeseden. Ljudje tega velikega lirika vse premalo ljubijo in spoštujejo. Izmed tistih nesrečnih in visokih duš je, ki jih kasni časi odkrivajo.

Dr. Krek je takrat zbiral krog sebe mlade ljudi, ki so se navduševali za literaturo in za socialna vprašanja. (O teh poslednjih ni naša Zadruga ničesar vedela.) Pri Kreku sem se seznanil z Župančičem. (Vem še, da sem prav tisti dan prosil Kreka za Erazma Rotterdamskega, pa mi ga ni dal.) Župančič je bil silno plah fant in se ni upal brati v Zadrugi svojih pesmi, ker je bil prepričan, da so strašno zanič. Bil je tako plah, da je Govékar rekel o njem, ko smo se nekoč sešli pri Ederju na Ottakringu: „Iz tega fanta pa ne bo veliko.“ Takrat je bil Govékar v svoji slavi in je uganjal tisto zlagano naturalistično reč, ki je jaz nisem nikoli maral, ker sem v naturalistih čisto pravično čutil nerodno tapecirane romantike.

Vsa Zadruga je bila kaj čudno spletena iz ljudi, ki so si bili čisto neenaki. Pozneje smo se sprli; Ketteja in mene so nameravali izključiti in sva zato sama izstopila, Župančič pa se je bil že prej poslovil.

Gibanje je bilo popolnoma zavedno. Aškerc nam je presedal. V politiki smo instinktivno čutili, da ni vse skupaj nič.“

„Kaj si bral v dijaških letih?“

„Sploh vse, kar mi je prišlo tiskanega in pisanega pod roko, tako n. pr. Janeza Trdina že v ljudski šoli. Kot dijak pa največ Shakespearea. Najprej sem si kupil pri Bambergu Kralja Ivana in ga spotoma na Vrhniko pod neko jablano na dušek prebral; potem pa vseh sedemintrideset dram povrsti z vnemo in vztrajnostjo, ki je sedaj nimam več. Zelo rad sem imel že takrat Moliera, ki ga imam danes še rajši. Homerja, Sofokla, Evripida in Horaca sem poznal iz nemških prevodov in sem moral gimnazijcem v Zadrugi, ki so jih poznali iz šole, šele dokazovati njihove lepote. Izmed modernih smo brali Maeterlincka, Verlainea, Baudelairea. Toda tu ti moram priznati svojo veliko mladostno napako: Pred drugimi sem se navduševal za ljudi, ki so me v resnici dolgočasili. Tako

n. pr. nisem Baudelairea niti razumel. — Verlainea sem globoko ljubil, ker človek pesnika instinktivno čuti. Zola sem že takrat zaničeval, ker je eden izmed najbolj dolgočasnih pisateljev, kar jih je kdaj zemlja nosila. Ruse — starejše — sem vedno zelo rešpektiral. S kakim veseljem sem bral Gogola v reclamki do konca in nanovo! Takrat sem obupaval: Če znajo ljudje tako pisati, potem bi ne bilo pravično, da jim spravljam še jaz obrt ob kredit. Dostojevski me je naravnost omamilo do pijanosti. — Moj najboljši učitelj, ki sem mu veliko hvaležnosti dolžan, pa je bil Levec.“

„Kaj sodiš o svoji šoli?“

„O njih sploh ne sodim. Slog se rodi iz misli. Ti ljudje pa so kopirali mojo besedo, moj ritem, pa niso čutili v sebi, da sta ta beseda in ta ritem potrebna za to misel. Sicer pa moje šole ni; to je tatvina, ne šola. Jaz nisem nikogar učil, ker jih je že veliko reklo, da bolj odbijam kot vabim.“

„Kaj sodiš o sedanjem našem slovstvu?“

„Da je šlo zelo visoko, da stoji ob rami svetovni literaturi, medtem ko Hrvati in Srbi n. pr. niso svetovni. Beri Župančiča — kako o njem sodim, ve vsakdo — beri Medvedove pesmi. Medveda zelo cenim; ne le kot pesnika, temuč tudi kot človeka. To je bil najlepši slovenski fant: rimski nos, črne oči, mehkobne ustnice, fini glas. (Ne vem, zakaj ljudje tako malo spoštujejo zunanost. Jaz jo visoko obrajtam. Ženska je lahko duhovita, z vsemi čednostmi obdarjena, ampak če lepa ni, me ne zanima.) Naša literatura je šla zelo visoko, v bodočnosti pa pojde še više. Kakor grška in rimska, kakor vsaka literatura sploh, bo tudi naša oddala svoje sokove v celo človeštvo in jaz menim, da jih bo oddala veliko. Noben narod ni tako optimističen kot slovenski — optimizem pa je pravica zdravja in mladosti — in mi vsi, kar nas je — in veliko nas je — smo optimisti. Zato pravim: pri nas se bo razvilo krasno slovstvo, silna lirika, krepka dramatika.“

„Nekateri menijo, da se bo naše slovstvo stopilo s hrvaškim v enega.“

„Slovenska literatura bo ostala vedno samosvoja. Naš jezik — tudi literarni — ne bo nikdar prešel v hrvaškega. Seveda pa nimam nikakor nič proti temu, če Hrvati sprejmejo slovenščino za svoj literarni jezik; to je njihova privatna reč. Dežman in Vraz sta oba dva renegata; vendar Dežmana bolj spoštujem, ker je bil večji od Vraza in je vsaj človeštvu kaj koristil. Ko so bile tiste Vrazove slavnosti, se mi je naravnost gabilo. Slaviti takega lirika srednje vrste! Če je njegova zasluga, da je propagiral ilirizem, je slave vreden, kdor propagira katerokoli renegatstvo. Sramoval sem se, ko sem bral v Drechislerjevi knjigi, ki jo je izdala naša Matica, Vrazovo pismo, v katerem pravi: Mit

Slovenen habe ich es abgetan. Kdaj bo kdo drugi dobil zaradi take besede spominsko ploščo v Cerovcu ali kjerkoli?

In tako sva srečno prišla do tega nevšečnega vrazovanja — Bog se naju usmili!“

„Ne vem, če niso te misli preenostranske. Nekateri se vendar trudijo — in uspešno trudijo — da stesnijo zvezo s Hrvati.“

„Kdo se trudi na primer?“

„Na primer dr. Ilesič.“

dvoglasno, z Ilesičevim in Detelovim glasom. Tudi nimam nobenega razloga za osebno jezo, ker je bila novela pozneje tiskana na boljši papir, z lepšimi črkami in sem dobil tudi višji honorar. A naj bo z Melito kakorkoli! Ilesič je sam, čisto sam odklonil Školjko z besedo: svinjarija. To je nepostavno. Ilesič se smatra za gospodarja Matice in tudi ravna tako. Neki odbor-
nik mi je sicer rekel pred kratkim: Saj se mu smejejo — toda če se mu smejejo, je zanje prijetno, da ga pa smeje ubogajo, je slabo.

ODKRITJE SPOMENIKA VIKTORJU EMANUELU II. V RIMU

„Ilesič je škodljivec. Prijatelj je nekoč zapisal, da spoštuje Ilesičev idealizem. Takega idealizma ne spoštujem, ker škodljive neumnosti ni spoštovati, čeprav je idealna. Ilesič je res škodljivec, zlasti s svojim delovanjem v Matici, ki jo je zapeljal v ilirski gnoj. Slovenska Matica, ki bi imela biti naš prvi književni zavod, je postala pod njim ilirska agentura.“

„Te besede ti najbrže narekuje osebna jeza, ker je znano, da je Matica pod Ilesičevim predsedstvom zavrnila tvojo Melito.“

„Ni tako. Ilesič je zapisal, da je bila Melita enoglasno odklonjena. Resnica pa je, da je bila odklonjena

O škodi Ilesičevega gospodarstva in odborniške ubogljivosti bi se dalo še marsikaj reči. A da prideva k pristnemu izrazu ilešičevanja! Nihče ne dvomi, da je medsebojno spoznavanje in zblíževanje s Hrvati potrebno. Toda Ilesič nam je vse skazil. Njegov način zblíževanja je žaljiv, ker ima oba naroda za otroka. Poglej Hrvatsko knjižnico! V njej nam ni pokazal najboljših Hrvatov, ampak jugoslovansko jokavost. Kjerkoli zasledi to čednost, jo mora takoj prodati ali Slovincem, ali Hrvatom. Hrvate je predstavil Slovincem kot jecljave jokavce, še slabše pa je ravnal z nami. Njegovo Cviječe je naravnost jugoslovanski škan-

dal. Kar je kdaj skokodakalo kak slovenski verz, je podal kot slovensko poezijo. V kratkih življenjepisih blesti kot literarni karakteristikon in najvišja odlika dični naslov: Zemljak Stanka Vraza. Kastriral je Župančičevo pesem Grobovi tuljijo, kastriral kasneje tudi Martina Krpana, da je dobila prostora Staretova ‚Vanda‘. — Poznaš to novelo?

„Ne.“

„Saj je nihče ne pozna! Tudi jaz sem jo takrat vprvo občudoval. Edina dobra posledica Cviječca je bila Župančičeva kritika v Zvonu.“

Izvirek tega rogovilastega ilirizma je nepoznanje naroda, malovernost ljubezni ter tista strahopetnost: Kaj bo z nami? Tista strahopetnost, ki škili na jugoslovansko teto in češkega strica, namesto da bi pogledala v zdravo srce naroda. Če smo se držali v klavnosti petnajststo let, se bomo držali še sedaj, ko smo kulturni. Nase se zanesimo — to je vse!“

„Kaj bereš?“

„Vso slovenščino. Najbolj Levstika, ki bi moral biti dušna paša vsakega poštenega Slovenca. Prešerna ne morem brati, ker ga znam napamet. Iz drugih literatur najrajši stare prijatelje, tiste mirne, velike ljudi,

ki stoje kot gora, vsem časom v znamenje; zadnje mesece najbolj Moliera.“

„Kake načrte imaš?“

„Rad bi pisal dramo iz kmetskih uporov. O tej drami sem rekel v Krizantemi, da jo pišem že sedem let — in še zdaj ni nič! Jezilo me je, da so oni, ki so pisali o kmetskih puntih, vzeli kmete za socialiste in revolucionarje, graščake pa za same zveri. To vse skupaj ni nič res. Graščaki so ravnотako branili svojo staro pravico kot kmetje svojo novo. — Zadnji čas pa delam načrt za roman generacije od l. 1894. do 1907.“

„Kaj je vodilna misel tvojih spisov?“

„O tem skoro ni mogoče govoriti. Vendar pa je vsak moj spis priča velikanskega optimizma. Kritiki so me imeli za pesimista. Tepci! V prvih časih sem bil žalosten in nezadovoljen; to je bila bolezen mladega študenta, ki je lačen, ne pa pesimizem. Jaz sem optimist ves, kar me je. Kako bi človek sicer delal in se trudil, če bi vedel, da je vse zastonj? Jaz upam v bodočnost našega naroda; to upanje izraža Župančič jasno in veselo, jaz pa v satiri, tragiki in paradoksu.“

Ti si, pesem . . .

Zložil G. Koritnik.

Ti si, pesem, priča mojih dni,
polnih ognja, tuge in resnice,
vrisk veselja, plačni krik skrbi,
ki jih danes skriva ravnodušno lice.

Zakopane čuva drage bisere
v svojem dnu življenje, burno in brezdušno —
živa zakopana spi gigantska moč
burnih src pod rušo, težko, neporušno . . .

Le v presledkih gluhih vzdrami jo na dan
kot ob bron sirovi trda, težka pest —
in tedaj se čuje kot vetrov šelest
vzdih srca, kot pesem izgubljene sreče . . .

Poglej te njive!

Zložil Bogumil Gorenjko.

Poglej, nocoj
kot še nikoli zvezdice gorijo,
kot še nikoli ti oči žarijo,
golobček moj!

Poglej to noč!
Poglej, kak sladko njive spijo!
Na grudi se jim žita sklanjajo
in sladke sanje sanjajo
v to lepo noč . . .

Postoj, postoj!
Li čuješ — tih šepet? —
Morda se vzdramil je pšenici cvet,
morda je sanjal težke sanje,
da prišla je devovka žet . . .

Capocchia sta popala! Capocchio nam je znan iz prejšnjega speva kot alkimist (XXIX, v. 136 nsl.). — V. 29: v til... t. j. v tilnik, prim. Pleteršnik. — V. 31: In Aretinec to mi raztolmači... t. j. alkimist Griffolino iz Arezza. — V. 37: To grešnice je Mire... Mirra, hči kralja Cinira s Cipra, se je strastno zaljubila v svojega očeta. S pomočjo svoje stare pestunje in pod okriljem noči se ji je posrečilo zadostiti svoji nečisti, krvoskrunski sli s tem, da se je izdala za neko drugo deklico. Ko je pa oče spoznal prevaro, je hči zbežala v Arabijo, kjer se je izpremenila v rastlino, namreč v miro; prim. Ovid, Metam. X, 298—502 — V. 41: takisto duh, ki zdaj beži, je storil... Ko je bogati Florentinec Buoso Donati umrl, je njegov sin prikrival očetovo smrt toliko časa, da je s pomočjo zvitega Gianni Schichija prikrojil testament po svoji volji. Gianni Schichi se je namreč vlegel v posteljo rajnikovo, poklicali so priče in pred temi je, izvrstno oponašajoč Buosa, narekoval oporoko po dogovoru z rajnikovim sinom; ker pa mu je ugajala posebno ena kobilica Buosova, si je to — kajpada proti dogovoru! — sebi izgovoril. — V. 50: v domišljavi... t. j. v do-

mišljiji, prim. Pleteršnik. — V. 73: v Romeni... grad v dolini Casentino blizu Florence. — V. 78: pa ne pogledam Brande, vode čiste... t. j. neizmerno hlepim po eni sami kapljici vode; toda, da mi je na izbiro dano, piti iz čistega studenca „Branda“, izvirajočega pod gradom Romena, ali pa napasti si oči s pogledom na muke svojih zapeljivcev, pa se odrečem — vodi! — V. 90: trije karati... t. j. zlatnik je imel 21 delov čistega zlata, tri dele pa nečiste primesi. — V. 98: Grk Sinon... občeznana pripovedka o lesenem konju, ki so ga Grki nalašč pustili pred Trojo in je potem Sinon s svojo lažjo Trojance pripravil do tega, da so podrli nekaj zidovja in konja spravili v mesto — v svojo pogubo. — V. 110: se roki tak mudilo ni premični... t. j. ko so te zvezanega peljali na grmado, tvoja roka ni bila tako gibčna, kot zdaj ali pri kovanju slabega denarja. — V. 128: in lizal ti Narcisa bi zrcalo... t. j. vodo; Narcis, sin Kefisov in Liriopin, se je zaljubil sam vase, v svoj obraz, ki ga je zagledal v nekem čistem studencu. Prim. Ovid, Metam. III 407 nsl.

(Dalje.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

VIII.

Silvin Sardenko.

Sardenko je sedel v svoji sobi v šenklavškem župnišču in bral. Doma je tak kakor na cesti: redovit, brez pege in madeža od svetlih črevljev preko salonske suknje do belega, trdega ovratnika. Tudi obedve sobi sta taki: vse je v stanovitnem in trdem redu kot sta trdi in napeti črti preproge, ki teče po tleh. Po stenah vise zgolj verske podobe, od lepih reprodukcij do sv. Alojzija, ki je videti, da bi bil kupljen na kmetiškem sejmu; med njimi dva krasna ulivka Žalostne Matere božje in Jezusa v trpljenju — delo Rudolfa Ažmana — vsa preprosta, a vendar polna bolečine in težkih gubah ulite kovine. V drugi sobi leži na mizi nekoliko snopičev zbirke „Ars Sacra“, poleg njih Burnandove „Die Parabeln der Evangelien“, na policah stoje razen Medvedovih pesmi in dveh zvezkov Leposlovne knjižnice le asketske in teološke knjige. Nisem se mogel ubraniti vtiska, da vlada v teh dveh sobah skoro preobilno religiozno čustvovanje: na klečalniku je pogrnen svilen prtč z uvezenim kelihom in v drugi sobi leži pod steklom na belih blazinah novorojeni otrok Jezus.

Troje oken gleda na prostrani Vodnikov trg. Ko bi ne bilo na nasprotni hiši toliko reklamnega kričaštva, toliko bedasto-velikih črk, ki se v dobičkaželjni tekmi prehitevajo in mrgole proti slemenu, bi

to bil najlepši razgled Ljubljane. Kajti spodaj se steka zjutraj vsa ljubljanska okolica; tudi Posavje — Sardenkovo Posavje — prihaja semkaj in se razgrinja v jezero belih rut, pošumevaje prastaro pesem našega jezika.

Nikar o Posavju. Ko sem obiskal Sardenka, je bil že pozen popoldan. Stala sva ob oknu; pripravljalo se je na nevihto, po cestah se je dvigal prah, tramvaj je neznosno drdraje hitel mimo, kostanji na trgu pa so bili kakor veliki, pedantično narejeni šopki. Sardenko se je naslonil ob pisalnik, naslonil desno pest na levo, del palec pod brado in kazavec na usta ter govoril tiho. Videlo se je, da ni rad odprl knjige svojega življenja in delovanja.

„Duhovnik sem. Svet mi torej ne sme šteti v zlo, da nosijo celo moje pesmi nekako neizbrisno znamenje svečeništva na sebi, kakor jaz sam. Mislim pa, da ne bi pel drugače, čeprav ne bi bil postal duhovnik, samo da bi zvest ostal svojemu ljudstvu. Naše ljudstvo je v svojem jedru globokoverno. Verski momenti so vplivali z veliko silo tudi na mojo dušo. Ko sem bil še dijak, petošolec, je imel F. Weberjev religiozni epos „Dreizehnlinden“ name velik vpliv. Konec tega speva mi še vedno zveni v duši:

Wild die Herzen, feil die Treue,
Geld und Macht die höchsten Götter;
Und den Altar unterwühlen
Hier die Heuchler, dort die Spötter.

Vem, da religiozni pesnik v našem modernem svetu nima prave in popolne veljave. A to je subjektivna sodba sveta. Objektivno pa vsaka umetnost zataji svoj božji izvor, svojega Stvarnika, če noče nositi na sebi nobenega verskega znaka. Boli me, ko vidim, da se naši kritiki in literatje premalo brigajo za religiozno umetnost, ali jo celo podcenjujejo. In vendar je še Oto Zupančič takrat najlepši, kadar se povzpne visoko pod nebo religiozних motivov.

Angleški estetik John Ruskin piše: 'Umetnost je religiozna, ali pa je ni.' Seveda je treba to misel prav umeti. Jaz ne mislim in ne pišem nikdar zato, kakor da bi morala biti umetnost dekla moraliziranja in doktrinarstva, ali celo

kakega političnega stremljenja, čeprav bi bilo še tako dobro in patriotsko. Nacionalne pesmi že od nekdaj niso bile moja ljubezen. Prihajajo mi v spomin tri hčere Shakespearejevega Kralja Leara, ki jim jo hotel oče razdeliti svojo dedščino. Prvi dve sta mu širokoustno zagotavljali svojo ljubezen in zvestobo; tretja, Kordelija, pa je molčala in ljubila. Prava ljubezen do naroda in domovine mora biti taka Kordelija, ki dela in molči.

„Zakaj misliš, da se naši kritiki ne zanimajo za religiozne snovi?“

„Dokazov dovolj. Ali, da bom še bolj odkritosrčen, en sam skromen dokaz iz moje lastne izkušnje. Poslal sem Mater Doloroso našim leposlovnim in znanstvenim listom v oceno. Urednik prvega lista mi je dejal: 'Kar sam napiši oceno in jo pošlji.' Drugi je zapisal v svoj list, 'da sem izdal tisto nežnolepo Doloroso' — ne besede več. Tretji pa je sprejel samo oglas, a četrti molči do danes itd. Saj nič ne rečem, bi se pošalil Medved, samo pravim, da nam listi niso naklonjeni.“

„Ali ni nevarnost, da postane religiozni pesnik preveč abstrakten?“

„Lahko, da postane. Ali krivda je v njem, ne v snovi sami. V svetem pismu so začrtane tako markantne in konkretne osebnosti, da pisatelj ne more biti abstrakten, samo če se res zatopi vanje. Cele gore za človeštvo najinteresantnejših momentov so nagromadene v svetem pismu.“

„V kakšno literarno šolo si hodil?“

„Moja literarna šola je trojna. Prva je narodna pesem. Kot deček redno v sobotah zvečer nisem mogel zaspati, ker sem čakal fantovske pesmi, da pripoje mimo našega okna. Ali da moja pesem ni postala preveč drzna in fantovska, za to je že skrbela moja mati, ki je kot cerkvena pevka — šestnajst let je pela kot prva pevka na cerkvenem koru v Zapolgah na Gorenjskem — znala do 500 pesmi na pamet. Za vsakega svetnika v letu po eno pesem, ali še več. Tako se je v naši hiši vsak dan pelo. Včasih je bila preprosta soba bolj podobna kapeli, kakor sobi. Zlasti pa sem rad prebiral narodne pesmi: srbske, maloruske, češkomoravske, ogrske in angleške (seveda v nemškem prevodu).“

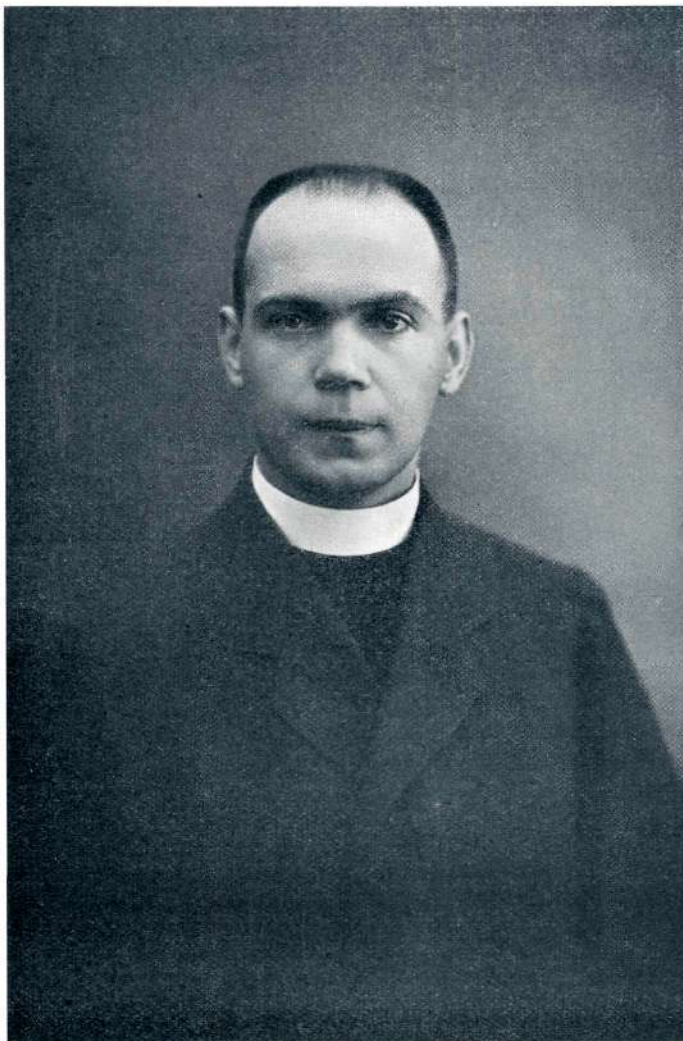
„In druga šola?“

„To pa je bilo in je še sv. pismo. Ono me je naučilo brati, pisati, čutiti, misliti in delati. Kot drugošolec sem nekoč v verze preli list sve-

tega Pavla, „De virginibus“ imenovan.

„Kaj pa drugi pisatelji?“

„Ti so bili moja tretja šola. Romanov in novel zavoljo romanov in novel nisem nikoli bral, ampak zato, da bi se kaj naučil iz njih. Mnogo sem čital Turgenjeva, Scotta, Oskarja Wildeja, Roseggerja, pa tudi pesnika Lermontova in Kolcova in druge. Izmed

Silvin Jarcenko

domačih mojstrov sta mi bila posebno draga Levstik in Mencinger, reči moram, da tudi Tavčar. Kot šestošolec sem preštudiral vse literarne kritike po slovenskih listih od l. 1870. naprej.

Izmed modernih pisateljev in pesnikov se nisem vedoma učil pri nikomer, razen pri Ivanu Cankarju. A tudi pri Cankarju bolj iz osebnih pogovorov in njegovih literarnih kritik, kakor pa iz njegovih spisov.

V osmi šoli sem se mu za ta pouk zahvalil rekoč: „Jaz sem ti hvaležen.“

„A, kaj boš hvaležen!“ se je otresal moje zahvale, „cigaret mi kupi, pa bo.“

Šel sem in sem mu za zadnje novce kupil cigaret. Pouk torej ni bil predrag in sem še dolжник . . .“

„Kdaj so bile tiskane prve tvoje pesmi?“

„V Zvonu l. 1898. Ali pravzaprav že v Vrtnu l. 1895. A to ni tako važno. Bolj važno je to, da sem bil prvi, ki je izvedel za Ketteja kot pesnika. Spoznala sva se kot dijaka: on drugošolec, jaz prvošolec. Prijateljstvo najino pa je prišlo odtod, ker je imel njegov rajni oče kot učitelj hrano pri moji teti v Košani na Notranjskem. V tistih dijaških dneh je prišel k meni na stanovanje Kette in mi pokazal album, kjer je hranil svoj zaklad — prve pesmi. Moral sem z njim na Rožnik, drugače mi jih ni hotel prebrati, v strahu, da bi jih slišal kdo drugi. Tam nekje na Rožniku pod varno streho gostih vej sva otvorila svoj Dichterhain. Kette je bral z veliko živahnostjo, jaz pa sem ga z veliko pozornostjo poslušal. Med drugim je bila daljša pesem s prijetnim naslovom: Prstan. A ta naslov je nama postal za nekaj časa usodepoln. To zbirko pesmi sem jaz še tisti dan prinesel domov, da jih še enkrat sam preberem. Ali album je iztaknila iztakljiva gospodinja. Tisti Prstan, v katerem je bil govor tudi o nekem „satančku“, jo je zelo razjezil. Kette ni smel več k meni na dom. Šele čez kake tri mesece, na božični večer, ko smo stavili jaslice, je zopet prišel. „Ne bojte se,“ je hitro in prijazno dejal gospodinji, ki ga je nevoljna zagledala med vrati, „zadnjič sem urezal satančka, a nocoj urežem angelčka.“ Gospodinja se je nasmehnila in bilo je zopet dobro.

Od tega dne je bilo najino prijateljstvo še večje. Samo enkrat je prišlo navzkriž. To se je zgodilo ob novem znamenju v Gorenji Šiški pri Pavšiču, kamor so pripeljali lep kip Lurške Gospe v zahvalo in v prošnjo za odvrnjenje potresa. Vsa vas je bila pokoncu. Midva s Kettejem sva se udeležila slavnosti kot pevca, a hotela sva jo proslaviti tudi kot pesnika. Zapela sva vsak eno pesem Brezmadežni. Kettejeva je imela stalni refren:

„Postavljena si v známenje
na to prelepo kámenje.“

V celoti se mu pesem to pot ni posrečila; fantje in dekleta so z večjim veseljem sprejeli mojo pesem.

A to Ketteja ni užalilo; užalilo ga je to, da sem njegovo pesem vzel ad perpetuam rei memoriam. Toda ta oblak je šel kmalu mimo.

Čez tri leta me je poklical po gospodinji k svoji smrtni postelji. Moja nekdanja gospodinja je postala sedaj njegova gospodinja. Prišel sem kot bogoslovec. Ko je videl gospodinjo in mene, je dejal:

„Ves čas sem bil pokoren svojim prijateljem, a danes,“ in pogledal je v gospodinjo z globokoudrtimi očmi, „bom pokoren Vam. Kaj hočete od mene, povejte!“

„Po gospoda pošljimo!“ je tiho svetovala gospodinja.

„Le pošljite ponj, naj pride! Pripravljen sem nanj.“

In prišel je rajni župnik Malenšek še tisti dan.

Pri mojem odhodu mi je Kette dejal: „Kar sem napačnega napisal, je bolj napisano iz šegavosti moje narave, kakor lehkomišelnosti ali zlobnosti; sicer pa sem nekatere take reči tako sam uničil.“

Koliko in kaj je zavrgel, ni povedal.

Po Kettejevi smrti sem stopil v krog pisateljev Dom in Sveta, ko sem poslal tri pesmi kot zadnji pozdrav umrlemu pesniku. Rajni dr. Lampe je sprejel ta Pozdrav v svoj list in me povabil, naj se kmalu spet oglašim. Tri drobne pesmi † Ketteju v spomin so imele prvokrat podpisane moj psevdonim — Silvin Sardenko. Nastal je popolnoma slučajno. Tisti dan sem čital maloruske pesmi. Iz njih sem vzel priimek Sardenko. Za ime, sem si rekel, pa postavim ime dotičnega svetnika, ki ga Cerkev danes praznuje. Pogledam v koledar — bil je — Silvin. Podpisal sem pesmi in jih odposlal. Poslej sem prihajal k dr. Lampetu vsak mesec, včasih tudi dvakrat na mesec. V tistih dneh in le v tistih dneh sem vedel, kaj je honorar . . . A tudi sicer so bili ti obiski zelo koristni.

„Pridno delajte!“ me je pri neki priliki navduševal dr. Lampe. „Delavcev mi zelo manjka. Škoda Hribarja, da je v svojih pesmih tako zaostal. Ni se maral učiti. Mislil sem, da bo naš prvi epik. Medved pa napreduje, ker on živi za Dom in Svet. Očitali so mi, da sem Medveda jaz pokvaril s svojim listom. Nikoli ne. Očitali so mi, da sem ga jaz zavoljo lista pridržaval v semenišču. Nikakor ne! Še rekel sem mu: Izvolite si drug stan, v duhovskem ne boste srečni, vsaj kakor Vas jaz sodim in se sodite sami v svojih pesmih.“

Ali Medved je čutil v sebi takrat še veliko voljo, krepko kot junak, ki pa mu je pozneje postala včasih slabotna kot otrok. A v svojih pesmih nam je vendarle zapustil spomin — junaške duše.

Jaz zelo pogrešam njegovih pesmi v Dom in Svetu. Malokdaj in malokje srečam pravo pesem. Medveda in Zupančiča pa vedno z užitkom berem, dasi se zelo razlikujeta med seboj. Medved je estetiški idealist, Zupančič pa estetiški realista.

Med mlajšimi močmi pa zopet nekaj vre, mislim, da na korist poeziji.“

„Kaj sodiš ti sam o svojih pesmih?“

„Kar se mene tiče, mi je žal za mnogo pesem, ki sem jo poslal v svet. Nonum prematur in annūm, ali vsaj in mensem, ali vsaj nonam in hebdomadam. Kar človeka razvname, mora tri noči dobro prespati, in če naslednji dan še gori, potem šele naj užiga plamen naprej. ‚Glejte, da Vam kdaj ne bo žal, kar napišete!‘ me je opomnil v semenišču moj spiritual dr. Frančišek Ušeničnik. Poslušal sem ga. V moralnem oziru — in le to je mislil on — sodim, mi ni treba biti žal, kar sem napisal, pač pa v umetniškem oziru. ‚A kaj toš žaloval!‘ me je zavrnil Finžgar: ‚Tako se vzgajamo vsi: Errando discimus.‘ To je dobro, da je to starodavno geslo še vedno v veljavi. Vendar bi se človek že rad nehal učiti, to se pravi, motiti.“

„Ali sedaj literarno kaj delaš?“

„Vedno pomalem, ker me ljubezen do umetnosti k temu priganja. Za kako večje ali boljše delo pa je treba miru, mnogo miru. Vsak umotvor zahteva svoj mir, brez miru ni pravega umotvora. A tega miru pogostokrat nimam. Ne mislim na notranji mir, ampak na vnanji mir, na mir pred mnogovrstnimi opravki, ki človeku jemlje in razkosavajo čas in voljo. Tako sem rabil celo leto in še več, da sem napisal ‚Mater Gaudioso‘, ki jo hranim še v rokopisu. Rad bi videl, da zagleda prej beli dan na Ljudskem odru, kakor v Ljudski knjižnici. Morda se mi ta up izpolni?“

V prihodnjih časih, če mi volja višjih zagotovi vsakdanji kruh, bo moje literarno delo: v leposlovni obliki izraziti one večnolepe in visoke misli, ki nam jih je ukresal dr. Aleš Ušeničnik v svojih znanstvenih člankih zadnja leta, preden se je Obzornik z visokega mesta umaknil modernemu Času. Te misli so postale last moje duše, in le želim, da pride čas, ko jih izročim preoblečene naši javnosti. Pripravljam tudi že rokopis novih pesmi, ki naj bi kot zbirka ‚Z belimi jadri‘ pojedrale med svet, a ne še kmalu.“

„Kdaj delaš svoje pesmi?“

„Kadar je: jutro ali večer, dan ali noč, to je vseeno, a silim se ne. V naglici sami ne vidim posebne nadarjenosti. Spominjam se, da je Zupančič na nekem najinem izprehodu čez Rožnik presnavljal in ponavljal tri verze celo uro, preden so mu ugajali. Ko jih je zapisal, so se gladko brali, kakor da so ustvarjeni v enem trenutku. Isto pravi nemška literarna zgodovina tudi o Heineju. O Ketteju pa vem, da je naglo mislil in naglo zlagal. ‚Kette vliiva,‘ se je izrazil o njem rajni Medved, ‚jaz pa klešem. Včasih dvomim, da sem pesnik. Ali sem?‘ me je prašal. ‚Izdaj svoje poezije,‘ sem mu odgovoril, ‚in povedal ti ne bo en sam, ampak vsi, ki te bodo brali, poreko, da si pesnik.‘ — A bodi dovolj o tem in o vsem!“

Bilo se je že močno zmračilo, ko je Sardenko končal. Pred seboj sem videl le še sijaj njegovih oči v beli ploskvi obraza in blede obrise njegovih gest. Ob slovesu se je tam zunaj vihar že pomiril.

Književnost.

Ivan Grafenauer: **Zgodovina novejšega slovenskega slovstva**. II. del. Doba narodnega prebujenja (1848—1868). Ljubljana, 1911. Založila „Katoliška Bukvarna“. VIII+475. Cena vezani K 7.20, nevezani knjigi K 6.—

Grafenauerjeva slovstvena zgodovina jako lepo napreduje; v juliju t. l. je izšel že II. del, ki obsega najzanimivejšo dobo našega slovstva, doba narodnega prebujenja ali t. zv. Bleiweisovo dobo (1848—1868). Dočim se prejšnja doba (glej Grafenauer I. del!) more ponašati z enim samim talentom — seveda je to Prešeren! — in z enim samim slovstvenim glasilom, skromno „Kranjsko Čbelico“, ima Bleiweisova doba celo vrsto talentov, če ne vseh prve, pa vsaj mnogo druge vrste, in cel kup slovstvenih glasil.

Naša knjiga nam priča, da je g. pisatelj z občudovanja vredno vztrajnostjo uporabil vse slovstvene vire prve vrste, kjer pa je (kakor v „Novicah“) časih dovolj tudi neprebavljive navlake vpošteval, kakor kažejo opazke pod črto, tudi vse količkaj važne reči druge vrste za to dobo (Apih, Slovenci in 1848. leto, Bleiweisov Zbornik i. dr. i. dr.) in da neustrašeno povsod izreka tudi svojo sodbo. Naloga kritike je preiskovati, kako

je pisatelj obdelal vso veliko snov in pa, če je njegova sodba, ki jo izreka, pravična. — Predvsem opažamo, da oba doslej izdana dela slovstvene zgodovine tesno veže ena vodilna misel: Prešeren je središče slovstva ne le v svoji dobi, ampak je princip slovstvenega napredka tudi v Bleiweisovi dobi in tisto nevidno, duševno središče, okrog katerega se suče ves literarni boj te dobe. To vodilno misel mora imeti pred očmi vsak, kdor hoče umevati knjigo našega avtorja. In res vidimo tudi v drugih slovstvih slične pojave. V tistih stoletjih, v katerih so Italijani zanemarjali študij Danteja, je njih slovstvo nazadovalo, bilo je brez idej in tudi v zunanji obliki brez umerjenosti, (v 15. in 17. stoletju); nasprotno pa, kadar so se zopet vrnili k njemu, se je slovstvo iznova poživilo (v 16. in 18. stoletju).

Kako je gospod pisatelj vso ogromno snov razporedil? Vsa knjiga se deli nekako v štiri poglavitne dele, in sicer nam riše najprej kulturno in politično ozadje te dobe, potem časopisje tiste dobe, dalje nje literarne boje in slednjič posamezne pisatelje dobe. Najvažnejši del, ki je spisan tudi s potrebnim temperamentom, je tretji, str. 81—146, kjer pisatelj govori

obrazu, tako da se bojijo in čudijo učenci. Z besedami: „Čujte in molite, da ne padete v izkušnjava!“ pusti vse zunaj; le Petra, Jakoba in Janeza vzame s seboj na vrt. Ob vznožju gore pa pusti tudi te in gre sam naprej do gorske votline.

Trpljenje, z vso grozo in bolestjo, stopi predenj in ga zgrudi na kolena. Duša pa moli: „Oče! — ako je mogoče, — naj gre ta kelih — mimo mene! — Oče! — pa ne, kakor hočem jaz, ampak kakor Ti hočeš!“... Odgovor — molk. Dvakrat pogleda po svojih učencih, da bi pri njih našel tolažbe. Pa vsi dremljejo in spe. Sam je s svojim brezmejnimi trpljenjem, sam — sredi ljudi sam. Le njegov Oče je nad njim, — ki ga je poslal v smrt... O, kako težka je ta pot!... Teža vseh grehov sveta ga podere na tla, strašna smrt mu iztisne krvave srage na obraz. Duša pa ječi: „Oče! — Če je mogoče!“... Tu se prikaže angel in ga potolaži. „Zgodi se torej volja Tvoja — oče!“...

Vstane in pokliče učence: „Vstanite! Ura je prišla!“ Vsi skočijo pokonci in se zbero okoli njega. Pa že pristopi Judež in ga poljubi, rekoč: „Bodi pozdravljen, rabi!“ Vojaki priskočijo, da bi ga zve-

zali. Prestrašeni in začudeni stojijo učenci ob strani. Kaj pomeni vse to?... Vojaki!... — Judež! — Poljubi!... Zdaj sledi vse tako, kakor je povedano v sv. pismu. Pri besedah Kristusovih: „Koga iščete!... Jaz sem!...“ popadajo vojaki, kot bi jih udarila strela, po tleh. Peter pa potegne v svojem navdušenju meč in odseka Malhu uho, ki ga Kristus takoj zaceli. Ko Kristusa zvežejo in odpeljejo, zbežijo njegovi učenci na vse strani. Peter, ki je hotel svoje življenje dati zanj, beži, da ga bo še isto noč trikrat zatajil, preden bo petelin dvakrat zapel. Tudi Janez, njegov ljubljenec, ki mu je pri zadnji večerji, sloneč na njegovih prsih, zatrjeval: Kjer si Ti, sem jaz: kar trpiš Ti, hočem trpeti jaz, — beži, da se reši. Vsi bežijo, kakor bi ga ne poznali. O, kako strašno so se izpolnile kmalu besede, da bodo skrbeli zase in Kristusa zapustili vsi!... On pa gre v trpljenje — sam, velik in mogočen! In v svoji brezumni ljubezni gre v smrt, da odreši nje in svoje sovražnike!...

Neskončnost božjega usmiljenja in velikost odrešenja Sinu človekovega sta mi pretresli dušo...

(Konec.)

Obiski.

Iz življenja in delovanja naših umetnikov. — Spisal Izidor Cankar.

(Dalje.)

IX.

Dr. Gojmir Krek.

Dunaj, Mariahilfergürtel 29, II. nadstr.

Ko sem stopil na prvo stopnico, sem že čutil, da se v tej hiši udobno stanuje, kakor se spozna dober pisatelj po prvi strani, dobra miza po solnjaku in tepec po prvem dovtipu. Pozvonil sem v drugem nadstropju. S točnostjo elektriškega stika mi je odgovorilo krepko pasje lajanje; nato se je oglasil v predsobju dolg, škripajoč korak in rezek glas: ko bi ne vedel, da je dr. Krek jurist, bi ga bil poznal po glasu. Odprlo se je kukalo in skozi steklo me je premerilo sivo oko. Potem je še padel na tla velik zveženj ključev; nato sem vstopil ter se predstavil.

„Odložite!“

Skozi eno izmed tistih krivih predsobj, ki najbolj pričajo, koliko mnogoterih kompromisov mora delati arhitekt stanovanjskih hiš v velikem mestu, me je peljal dr. Krek v salon. Tega ne znam popisati. Kaos drobnih predmetov, zbranih z nežnim okusom udobnostnega športnika, tako zelo nepotrebni in tako neobhodno potrebni, če naj se človek izvrstno po-

čuti, da je ni središčne točke, ki bi se nanjo oprl begotni pogled in se umiril na trdnem stalu. Ko je d'Annunzio bankrotiral, so vsi listi pisali o razkošnosti njegovega stanovanja. Sobe dr. Kreka niso nihi oddaleč d'Annunzijeve, pa že v njih razume človek slast mehkužnosti in užitek prožnih kretenj med množico lagodnih, plemenitih napotij.

Ko se je proti večeru stemnilo, sva se presedla v Krekovo delavnico, ki gleda z dvema velikima oknom na široko vijugo Mariahilferskega pasu. Polovica sten je zaslonjena s knjižnico, razentega leže knjige in papirji še vsepovsod po sobi, navidez brez reda in metode in vendar, kakor sem se pozneje prepričal, v smotrni razpredeljenosti; tako je v sobi vsakega človeka, ki je duhovit in čuti obenem potrebo po rednem delu.

Beseda dr. Kreka združuje živahno vehemenco s prepričevalno gotovostjo sodbe. Samo enkrat sem govoril z njim z živo besedo in zdelo se mi je, da je eden tistih značajev: kadar jih srečamo, se ozremo s skeptičnim pogledom v tako nesimetrično parcelirane pokrajine lastnega srca. Njegova beseda ne pridobi z ljubeznivostjo in prijaznostjo, ker je nima (še nikdar

nisem opazil posebne ljubeznivosti pri ljudeh, ki so zelo samostojni); tudi ne s štajersko izgovarjavo, dasi draži uho, ampak le s skrivnostno silo prepričanja in odločnosti, ki je tudi karakteristika Krekovega obraza. Poglejte ta obraz na fotografiji, kjer je v profilu in morda še bolj značilen: Nad neznatnim čelom indifrentna frizura; oči so ostre, pa ne preveč izrazite; pač pa je pri arhitekturi obraza odločno poudarjena spodnja stran, kar je, kakor uči opažanje, znamenje energije.

Med govorjenjem hodi dr. Krek neprenehoma gorindol z eno roko v žepu, medtem ko drugo živahno giblje, iztegnivši vse prste razen mezinca. Desna stran ščipalnika mu visi nekoliko poševno, ker je obtežena od drobne zlate verižice, ki se izgublja nekje pod črnim sijajem žametnega sukniča

„Ali bi mi hoteli, gospod doktor, kaj lepega povedati iz svojega življenja?“

„Čemu? Pri drugih obiskancih nisem tega opazil?“

„Pri literatih se mi zunanje življenje ne zdi tako važno, ker se njih umetnost rodi in razvije v srcu, in življenje srca je nepopisno. Pri glasbeniku pa je velikega pomena tudi šola.“

„Torej kaj iz življenja. — Rodil sem se v Gradcu. Moj oče je bil, kakor veste, vseučiliški profesor, mati, ki še sedaj živi v Ljubljani, Nemka. Tako se je zgodilo, da sem se naučil slovenski šele v gimnaziji. Oče je sicer govoril z menoj slovenski, toda vzgoja je bila — kar je razumljivo — vendar pretežno nemška. O sebi bi skoro lahko rekel to, kar je dejal Goethe o sebi: Vom Vater hab' ich die Statur, Des Lebens ernstes Führen, Vom Mütterchen die Frohnatur Und Lust, zu fabulieren. Moj oče je bil učenjak in je imel obširno knjižnico, ki je še sedaj shranjena v Ljubljani. Jaz sem kot otrok čepel v njej in bral, ne, požiral najrajši pravljice, ki jih je bilo obilo, ker se je oče posebno rad bavil s folkloro. Zato sem se tudi sam že zgodaj jel pečati z literaturo. Bil sem menda v peti gimnaziji, ko je izšel v „Südsteierische Post“ moj prvi podlistek: Was der Quell rauscht. Ein modernes Rojenice-Märchen. V teh letih sem napisal še več podlistkov, zlasti serijo kritik pod naslovom Grazer Kunstbriefe, vsled česar me je „Slovenski Narod“ nazval ob priliki polemike, h kateri me je izzval z nemarno oceno očetovega dela Slavische Anthologie, nemškega pisatelja. In čudno: če berem sedaj tiste svoje podlistke, ki sem jih pisal še napol otrok, se mi zdi, da sem tedaj pisal bolje nego danes.“

Vendar sem se že prav zgodaj pečal tudi z glasbo. Zanimalo Vas bo morda, da sem napravil prvo založniško ponudbo ravno vašemu listu, ali pravzaprav dr. Lampetu — Francu — ki je bil plemenit in splošno izobražen mož. Bil sem star 13 let in sem že pogumno poslal svojo prvo skladbo dr. Lampetu, da jo

natisne. Kot naslov sem navel: G. — re —, abzugeben bei H. Rudolf Frauberger, Harrachgasse 32 in Graz. (Frauberger je bil namreč moj sošolec in najboljši, dolgoletni prijatelj.) Kako sem se začudil, ko mi pride od dr. Lampeta odgovor na polno ime; kako je zvedel zame, mi je nerazumljivo. Pismo Vam lahko pokažem. Ko so pred kratkim odkrili dr. Lampetu spominsko ploščo, sem namerjal nekaj pisati o njem in imam zato pismo v roki.“

Ta zganjeni, že nekoliko obledeli listek, po šolsko modro izčrtan in popisano z ljubeznivo Lampetovo pisavo, se mi zdi zelo zanimiv za mladega komponista Kreka in za Lampeta, ki je znal celo s trinajstletnim, pa dela željnim fantom občevati takole:

Dragi mladi prijatelj!

Vračam Vam skladbo Vašo in 1 izvod hektografi-ranega posnetka, kateri sem dal napraviti za domačo rabo. Pri nas rabimo take speve, ker imamo večkrat domače, pa tudi javne predstave. Objaviti — nisem mogel; dati natisniti glasbene stvari — to je pri Slovencih težavno. Torej morete lahko o priliki ponuditi kakemu glasbenemu zavodu („Glasb. Mat.“), ker delce ni slabo. Oprostite! Spise lahko priobčim; a koliko jih je, ki umevajo in ljubijo glasbo? Odlasal sem malo preveč, ker ste Vi težko čakali, a pomislite človeka v mojem stanju . . . delo ga hoče udušiti.

A kdo ste, dragi mladi prijatelj? Zdi se mi, vendar nečem ugibati, marveč želim, da mi odkrito pišete, kako je z Vami. Upam, da bode v glasbi lepo napredovali, a za ta namen se tudi izobraževali. Temeljito in s trdno voljo! „Anch' io son pittore!“

Kaj pa, ko bi o glasbi tu pa tam kaj napisali? Kaj takega bi bilo za moj list. V Gradcu imate dovolj prilike obiskovati koncerte. Tudi jaz se moram graškemu mestu za marsikaj zahvaliti.

Pošiljam hkrati nekoliko „vabil“, da si ogledate in morebiti se komu izročite. Ako bi kaj primerne napisali, pošiljal bi Vam list gratis. Pišite in sprejmite prijazen moj pozdrav!

Vaš udani

Fr. Lampe.

V Ljubljani, 18. decembra 1889.

„Kakor vidite, sem bil takrat še zelo mlad in grozovito neumen človek. V tistih letih sem mnogokrat v graškem parku poslušal vojaško godbo; tudi meni so šumele po glavi koračnice in valčki. Skomponiral sem torej nekaj takih reči in jih poslal „Glasbeni Matici“ v Ljubljano. Dolgo časa nič odgovora. Ogorčil sem se in pisal nanovo hudo pismo. Nato mi je Gerbič odgovoril, da „Matica“ poslanih stvari ne more sprejeti, toda sicer je bil zelo ljubezniv in laskav. — Bil sem menda še v prvi šoli, ko sem zložil tudi Impromptu za gosli in klavir. Nekaj grozovitega, naravnost grozovitega! To skladbo sem dal tudi litografirati in jo rabim sedaj za makulaturo; spominjam se še, da je bil moj brat Bogomil, ki mi je šel pozneje pri sličnih prilikah kot starejši praktik vedno z bratsko ljubeznijo in pravim samozataje-

vanjem na roko, takrat malo hud, ko je moral takoj v najhujši opoldanski vročini z menoj na dolgo pot k litografu delat pogodbo. En izvod Impromptuja je poslal moj brat Janku Lebanu, ki je kompozicijo pohvalil pač bolj z namenom, da bi me vzpodbujal k nadaljnjemu delu. Raditega ni na tej hvali prav nič; najina stremljenja so sedaj popolnoma različna.

Vse to se je zgodilo, še preden sem se pravzaprav kaj učil. Prvi pouk v klavirju sem dobil pri materi; spominjam se, da sva ob godu ali rojstnem dnevu očetovem igrala četveročno kako slovensko reč. Drugega pouka v klavirju pa nisem imel, tako da sem pravzaprav klavirski samouk.

Bilo je menda v petem gimnazijskem razredu, ko sem vstopil v Štajersko glasbeno društvo kot učenec zborovega petja pri Prelingerju. Dr. Friedrich pl. Hausegger — takratni šolski referent in motor društva — je namreč zahteval, da se vsak učenec vadi pred vsem drugim celo leto v zborovem petju. Tako sem eno leto izgubil. Potem sem se učil vijoline pri Geyerju, ki je bil dober goslač, a tako bolehen, da ni mogel doseči pri učencih znatnejših uspehov. Istočasno sem začel s teorijo; obiskoval sem šolo Viljema Kienzla, skladatelja Evangelimanna, ki je bil umetnik, šolnik pa ne; tudi pri njem se nisem nič naučil. Za njim je prevzel pouk Karel Pohlig, nekdanj slavni klavirski virtuoz, učenec Lisztov, ki je bil preveč zaposlen kot klavirski mojster in gledališčni kapelnik in se je — vsaj meni se je tako zdelo — v našem razredu manj zanimal za šolo kot za dekleta, ki so jo obiskovale. Pohlig je imel uprav klasično-lepo glavo. Več ali manj smo bili vsi — učenci in učenke — zaljubljeni vanj.

Ko je bilo razpisano mesto ravnatelja v Štajerskem glasbenem društvu, tedaj so se zanj potegovali Pohlig, Schalk in Degner, ki se je v Ptuju izkazal izvrstnega glasbenega organizatorja. Degner je mesto dobil in šele pri njem sem začel z resnim delom v teoriji. V njegovo šolo sem hodil pet do šest let; v zadnjih letnikih sva bila samo še dva učenca: Oskar Noč, kasneje profesor na konservatoriju v Lipskem, ki je pred kratkim umrl, in jaz. Degnerjev učenec je bil tudi slavni Siegmund pl. Hausegger, pač eden najboljših nemških dirigentov.

Tu se je torej začelo resno delo od prvih začetkov: harmonija, oblikoslovje, instrumentacija, kontrpunkt. Degner je imel izvrstno metodo: vse, kar smo boljšega skomponirali, je dal tudi izvajati, tako da smo dobro čutili lastne hibe in vrline. Svoje skladbe sem moral sam dirigirati; s tem se je začel pouk v dirigiranju, in potem šele, ko smo se nekoliko izurili pri lastnih kompozicijah, smo smeli dirigirati tuje. Degnerju se imam tudi zahvaliti za dušno izobrazbo več kot vsem drugim. Bil je strog, zelo strog in učenci

smo bili — ali pravzaprav: učenca sva bila večkrat huda na njegovo ostro sodbo, toda uvidela sva, da je imel prav, in sva ga ljubila. Ko je Degner postal ravnatelj Nadvojvodske glasbene šole v Weimaru in sem ga kot takega obiskal, — študiral sem takrat po naročilu naučnega ministrstva novo nemško civilno pravo v Lipskem — me je celo objel in rekel: Sie sind der erste Lichtpunkt in dieser Stadt!

Moja izpričevala iz tistega časa so dobra. Vedno poudarjajo: ‚große Fähigkeiten‘, toda redi so zelo neenakomerni. Degner mi je večkrat dejal: Ja, ja, wenn Sie nur gleichmäßig gründlich studieren könnten! Leider sehe ich ein, daß das bei Ihnen eben nicht geht. Tega neenakomernega učenja so bili namreč povečini krivi drugi opravki; tako sem pred gimnazijsko maturo prekinil glasbene študije skoro za celo leto in pozneje mi je dala juristarija obilo dela; skoro vse juridične izpite sem namreč napravil z odliko. Iz tega sledi nauk: kdor se hoče posvetiti umetnosti, se ji mora žrtvovati vsega, vsega! Kakor je, glejte, rekel Dvořák.“

Na pisalniku je ležal odprt Dvořákov Sborník, zadnja številka češkega lista Hudební Revue. Dr. Krek mi je pokazal stavek, ki je bil ob robu zaznamovan: „Hudba je krásná věc, ale kdo v ní chce něco dokázat, ten se jí musí dat úplně. Zvláště komposice není žádný šport a vyžaduje celého člověka.“

„Uplně in celého člověka!“ mi je zagrozil dr. Krek s prstom, me pogledal preko ščipalnika in po premolku nadaljeval:

„Zame je bilo velike važnosti, da sem sodeloval ne le v malem zboru, ki ga je Degner sestavil iz najzanesljivejših pevcev najvišjega zborovskega razreda, ampak tudi v šolskem, pozneje tudi v velikem koncertnem orkestru, v katerem sem igral pavko.“

„Pavko?“

„Pavko. To je bila izborna šola; ta instrument zahteva posebnega posluha in najstrožjega ritmičnega čuta. Izuril sem se v njem tako, da me je pozneje Degner vedno naprosil, naj sodelujem tudi pri velikih koncertih. S tem mi je bila dana prilika, zasledovati in spoznati bistvo orkestra.“

Bil sem jurist v prvem letu, ko so mi poverili dirigiranje velikega koncerta, ki so ga po potresu priredili graški Slovani v korist mestu Ljubljani. Takrat so vsa slovanska društva edino nastopila: slovenska, hrvaška, poljska, srbska in Čehi, tako da je bil koncert pač najlepši, kar so jih Slovani kdaj imeli v Gradcu. Peli so: Mici Freudenreichova več Zajčevih pesmi s spremljevanjem orkestra, Trtnik, takrat angažiran v Dresdenu, ki ga je na klavirju spremljal Srečko Albini, sedaj ravnatelj hrvaške opere v Zagrebu, dr. Stuhec solo v Vilharjevem Slovesu in Vulaković, ki je bil takrat angažiran na

Nemškem. Pri koncertu je bila navzoča krema graške družbe — tako na primer rector magnificus, visoka aristokracija, glasbeniki, generaliteta — glavna reč pa je, da smo imeli 1000 gld. čistega dobička, ki so ga izročili mestu Ljubljani. Degner se je zelo pohvalno izrazil o koncertu. Dvorni svetnik Bischoff, predsednik Glasbenega društva, čigar učenec sem bil tedaj, pa je dejal očetu o meni: Es war ja recht schön, aber er hätte bei uns zuerst fragen sollen, weil ein anderweitiges Auftreten unserer Schüler prinzipiell eigentlich nicht gestattet ist.

Ko sem prišel l. 1900. v Ljubljano kot sodni adjunkt, sem se znašel v čisto drugačnem miljeju. Uvidel sem, da je naša glasba, zlasti ustvarjajoča, še na zelo nizki stopnji in da je občinstvo še zelo neizobraženo, kar je, če smo odkriti, tudi danes. Muzikalne vzpodbuje nisem imel začetkoma nobene. Šele pozneje sem našel v osebi opernega pevca Tita Olzewskega vzornega izvajalca svojih pesmi — vrhutega zelo ljubega prijatelja. Z njim sva prirejala vsako nedeljo popoldan koncerte v prijateljskem krogu, v tesnih prostorih mojega stanovanja. Ob Prešernovi stoletnici sem objavil skladbo ‚Pod oknom‘. Mislim sem na glasbeni zbornik s skladbami boljše fakture, sem Schwentnerja, s katerim sva hodila na izprehod za Ljubljano, pregovarjal, naj ga začne izdajati. Tako so se rodili natančno po mojih načrtih in po mojih željah Novi Akordi, ki so ob svoji desetletnici dobili tudi književno prilogo.“

„Ali menite, da bo novejša glasbena struja, ki jo Vi zastopate v Novih Akordih, zmagala? In če bo, zakaj?“

„Nisem prorok. Vendar prav nič ne dvomim, da bo moderna struja prodrla. Prodrla bo pa zato, ker je upravičena in potrebna. Moderni so uvedli novo harmoniko! ker nas stari harmonski aparat — kot ga ima na primer Haydn — ne zanima več. Pomislite,

koliko sto let se je delalo s tistimi par toni, ki jih imamo. Permutacije 12 tonov našega tonovnega sistema imajo navsezadnje tudi svoje meje. V melodičnem oziru ima torej iznajdba čim dalje bolj težko stališče, dasi ima velevažni pomočniki v bogatejši, večinoma narodno-karakteristno pobarvani ritmiki in v prostejših formah. Vedno večje težave pri ustvarjanju novih tvorb so dovajale do takoimenovane celotonovne lestve, k uporabljanju starih cerkvenih

tonovnih načinov, slednjic celo k abstruznosti lestve četrtničnih tonov. Glavni činiteljci moderne glasbe pa sta vsekakor neizmerno bogatejša harmonika in bujna, do skrajnosti izrazita instrumentacija. To so takorekoč zunanji znaki moderne glasbe. Moderna struja je torej potrebna; pa je tudi zato upravičena, ker je bistveno, to je glede duha popolnejša od stare. Ona išče namreč sorodstva z drugimi umetnostmi, zlasti s poetiko, se bliža besedilu, ga popolnoma absorbira. Iz tega posestrimstva z drugimi umetnostmi, z dramatikom, s slikarstvom in zlasti s poezijo se je izcimila programska muzika, zlasti od Liszta naprej, moderna opera od Wagnerja, moderna pesem približno od Hugona Wolfa. Popolna apercipcija vsebine dotičnega prizora, dotičnih čustev, je značilna za moderno. Če vzamete staro šolo, na primer Schuberta — ne Schuberta, on je že preveč moderen! — ampak kogarkoli naših starih, boste videli, da je melodija na besedilo le prilepljena. Moderni hočemo drugače: glasba in

besedilo naj se medsebojno pronikneta, da sta kakor ena misel, ki bije v dveh srcih. Sicer pa ni to nič novega, ker je že Wagner vstal in zmagal z istim načelom. Nekateri novih so sicer pustili Wagnerja glede harmonike in instrumentacije za seboj in uporabljajo mnogo kompliciranejši aparat, toda princip vedno je isti. Zato ne dvomim o bodočnosti moderne glasbe.

Dr. Gajmir Roka

Vendar pa ne gre zamenjavati pojma moderne glasbe z najnovejšo glasbeno šolo, zlasti dunajsko, katere glavni zastopnik je Arnold Schönberg. Ta struja ne pozna nobenih zakonov več in se drži načela, da mora biti vse lepo, karkoli umetnik čuti, in sicer ravno zato, ker tako čuti. Poštenosti teh ljudi ne sumničim, toda njihovih kompozicij odobravati ne morem, ker menim, da umetnosti brez zakonov ni. Dokler bom jaz urejeval Nove Akorde, je gotovo, da v to strujo ne bodo zašli.“

„Prej ste tožili o slovenskih glasbenih razmerah. Kako bi se te izboljšale?“

„Najprej je treba izboljšati kritiko naših dnevnikov, ki je gorostasna in skrajno škodljiva. Kritiki dnevnika ima nalogo, da opozarja občinstvo na lepote izvajanih del, ne da govoriči. Kako pa naj kritika uči občinstvo, če jo pišejo mladeniči, ki sami ničesar ne vedo? Nadalje bi morala kritika paziti na strogo objektivnost; politika mora iz templja glasbene Muze na cesto. In slednjič je treba kritika in glasbenika primerno honorirati, da se delu mirno posvetita. To velja splošno. Socialno stališče glasbenikov se mora v toliko poboljšati, da se glasbenik s samo glasbo preživlja pri nas. V tem oziru bo treba misliti na organizacijo glasbenikov, ki bo dobivala rodovitna tla seve šele roko v roki s splošnim dviganjem socialnega nivoja slovenskega naroda.“

Najboljša propaganda za moderno glasbeno umetnost bi bila, da se sliši in dostojno prednaša. (S tem se je začelo šele v zadnjem času.) V ta namen bi bilo treba popolnoma reorganizirati naša pevška društva, ki se pečajo deloma s politiko, večjidel pa z zabavo: Prirejajo se Silvestrovi večeri, maškerade, Miklavževi večeri in podobno; umetnost je pri teh prireditvah zadnja, prva pa sta ples in tombola.

Treba bi bilo tudi osnovati majhen, vzoren in vsledtega gibčen mešan zbor za manjše, a subtilne in težke skladbe in ustanoviti muzikalno ljudsko knjižnico s kolikor toliko univerzalno, predvsem pa klasično tvarino. Večkrat na leto bi bilo prirejati šolske koncerte z majhno vstopnino. Pri takih koncertih so navzoči bratje, sestre, matere, ljubice, ki se začno za glasbo zanimati le zaradi svojcev. Tako jim pride umetnost po neumetniškem, pa dobrem potu do srca.

Misliti nam je treba tudi na slovensko instrumentalistiko, kajti tu smo pravi otroci. Naša instrumentalistika je še vsa tuja, nedomača, kajti kar so naši umetniki instrumentirali, ni pravzaprav samostojno njihovo delo, temuč več ali manj delo njihove šole. Instrumentalne glasbe pa tudi ne bomo dobili, dokler ne dobimo svojega orkestra. (Slovenska Filharmonija je le v toliko slovenska, da jo Slovenci vzdržujejo.) Tu bi mogla v prvi vrsti pomagati glasbena šola, ki bi morala vplivati v tem oziru na učence in zlasti

glasbenim gojencem po poklicu diktirati instrument, ki se ga morajo učiti; na ta način bi dobili sčasom svoj šolski in pozneje svoj koncertni orkester.

Glasbenega dela na Slovenskem bo torej še dovolj; brezuspešno gotovo ne bo, kakor tudi dosevanje ni bilo. Moderni smo čakali deset let, da smo doživeli svoj prvi koncert, toda med tem časom se je glasbena produkcija podvojila, naš krog se je neprimerno razširil in splošni napredek opažam celo na starejših umetnikih. Naj navedem samo en primer: Gerbič se razvija prav do danes; v zadnjem času jemlje moderne tekste in moderno komponira.“

„Ali se Vam ne zdi, da je plemenita glasba najmanj ljudska umetnost in da je moderna še prav posebno aristokratska?“

„Ne mislim tako. Človeku ni treba nobene posebne izobrazbe, da uživa glasbo, tudi najplemenitejšo. Neizobraženec je ne uživa sicer tako intenzivno kakor glasbenik, ampak uživa jo popolnoma. Nujno je sicer potrebna splošna izobrazba . . .“

„Izobrazba srca?“

„ . . . da, a znanje oblikoslovja in kontrapunkta ni potrebno. Kar se pa tiče tistih, ki očitajo moderni glasbi neljudskost, vedite, da tudi stare ne razumejo in ne ljubijo. To je v vseh panogah umetnosti tako, tudi v slikarstvu in leposlovju. Če torej širje občinstvo glasbe, zlasti moderne, ne uživa, ni krivda v neljudski naravi glasbe, marveč v pomanjkanju potrebne splošne izobrazbe, ki je tem občutljivejša, ker je resničen umetnik vedno daleč pred svojim občinstvom, vsled česar se večkrat zdi, da je umetnost le za sladostrastnike na svetu. Ustvarjena je za vse, a če jo res uživajo le sladostrastniki, ni umetnik kriv.“

„Ali mi boste kaj povedali o svojem sedanjem glasbenem delu?“

„Jaz sem tako preobložen z drugimi opravki, da na pravo glasbeno delo niti misliti ne morem. Do štirih popoldne — pogostoma tudi ves dan — sem zaposlen uradno in doma me potem čaka uredniško delo. Poglejte“ — pokazal je na velik kup knjig in tiskovin — „vse to je gradivo za prihodnjo številko Novih Akordov. Za enega samega človeka je to preveč. Za svojo dolžnost smatram le, opozarjati Slovence na naše glasbene potrebe, in za edino zaslugo to, da sem spravil slovensko glasbo v nov, po mojem mnenju boljši tir. Nase kot ustvarjajočega slovenskega umetnika pa že zato ne morem resno misliti, ker sem vzrastel pod tujimi vplivi, ne med Slovenci, in narodnost se ne da naučiti.“

Sedaj komponiram Gregorčičeve Predsmrtnice za en glas in klavir ter večjo zbirko Bierbaumovih pesmi, ki izide v nemški založbi. V skici imam tudi neko reč za godalni orkester, toda počakati bo še treba, da ga najprej dobimo.“

„Kako delate?“

„Jaz delam ... Čakajte! Tiste besede g. Foersterja: ‚Kdor komponira pri klavirju, ni skladatelj,‘ kakor Vam je rekel pri obisku, se mi zde le deloma resnične. Ko fantaziram pri klavirju, mi pride včas domislek; tedaj vstanem in ga zapišem. Včas mi pride domislek na izprehodu; tedaj si ga spotoma notiram. Skladbo nato izdelam pri pisalniku, toda opilim jo navadno še pri klavirju; sicer uide skladatelju marsikateri efekt, zlasti dandanes, ko imamo opraviti z zelo komplicirano harmoniko in tehniko.“

Bilo je že okrog osme ure, s ceste se je v okna razsvetljene sobe vpijala polovičarska velikomestna tema, ko je dr. Krek končal.

„Govoriti bi se dalo še veliko, toda bolje je tiho delati, da ljudje pridejo do novih misli, preden se tega zavedó. Bodočnost imamo. Na šolah je nekaj naših mladeničev, ki bodo še lepo delali in živeli samo umetnosti, ne kakor mi, ki se ves dan pečamo z drugim heterogenim delom in komponiramo zvečer, ko pridemo trudni iz urada.“

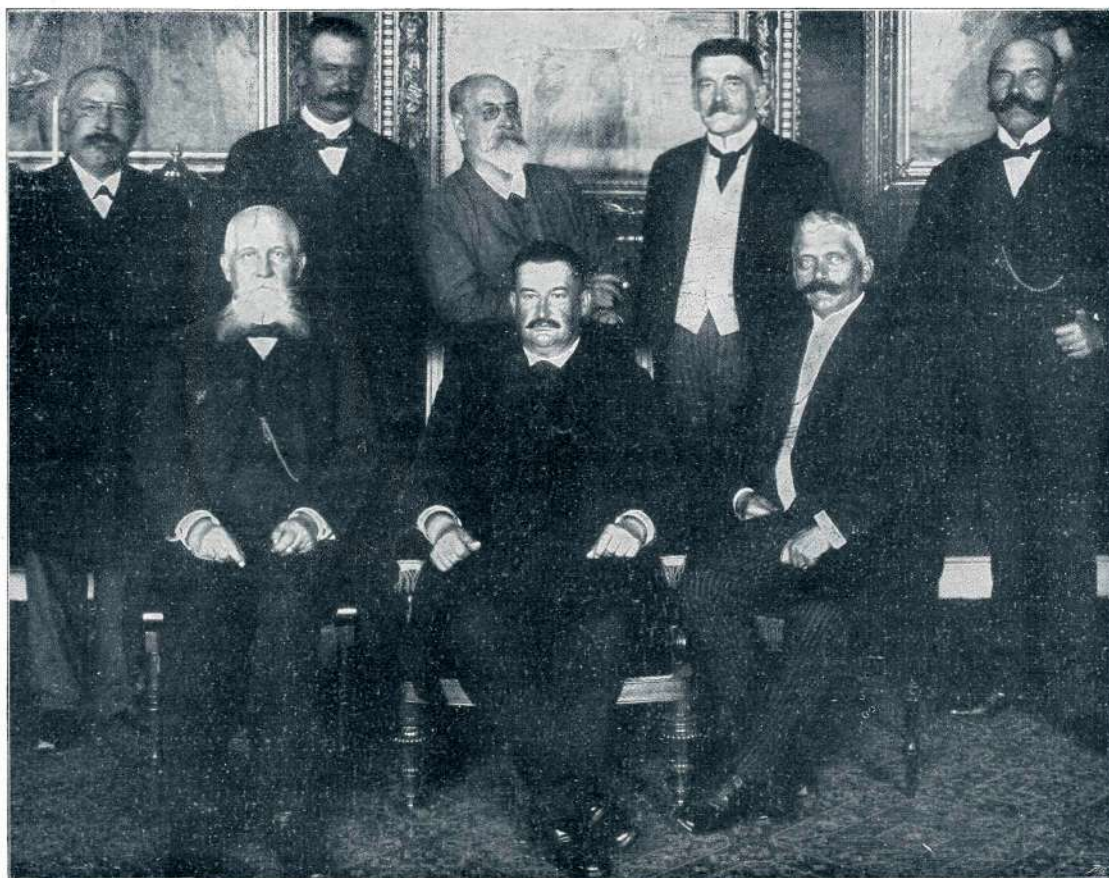
(Dalje.)

Književnost.

Zbirka ljudskih iger. Lepo se razvijajoča organizacija izobraževalnih društev je ustvarila tudi narodno dramatiko. Na stotine imamo izobraževalnih društev po Slovenskem, ki imajo svoje središče v „Slovenski krščansko-socialni zvezi“ v Ljubljani. V

posameznih pokrajinah obstoje podzveze, ki skrbijo za razvoj društvenega življenja. Glavni namen te organizacije je ljudska izobrazba. Pa tudi za zabavo je dovolj preskrbjeno. Pevski in tamburaški zbori oživljajo društvene prireditve, in večkrat dá tudi kaka

NOVO PREDSEDSTVO DRŽAVNEGA ZBORA

Od leve na desno: Sedé: Podpredsednik Romanczuk (Rusin), predsednik dr. Julij Sylvester (nemški nacional), podpredsednik Jozef Pogačnik (Slovenska Ljudska Stranka). — Stojé: Podpredsedniki: Dr. Enrico Conci (katoliški Italijan), Karol Jukei (nemški krščanski socialc), Engelbert Pernerstorfer (nemški socialni demokrat), dvorni svetnik dr. Ludomil German (Poljak), Jozef Zdarský (Čeh)